

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Eesti keele osakond

Reana Parve

Keelelised valikud Õhtulehe kuriteouudistes

Bakalaureusetöö
Juhendaja Katrin Kern

Tartu 2013

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Töö teoreetilis-metoodilised lähtekohad	5
1.1. Tekstianalüüs.....	5
1.2. Kuritegevus ja teave selle kohta.....	6
1.3. Uudise teooria.....	7
1.4. Kuriteouudised.....	13
2. Õhtulehe novembrinumbrites ilmunud kuriteouudiste sisu ülevaade	18
3. Uudiste keelekasutus: sõnatasand	21
3.1. Oskuskeeled.....	21
3.2. Tegelaste nimetamine.....	24
3.3. Aja ja koha nimetamine.....	32
4. Uudiste tekstitasand	34
4.1. Pealkirjad.....	34
4.2. Esikaane lugude süvavaatlus.....	38
5. Järeldused	44
Kokkuvõte	45
Language usage in tabloid crime reports. Summary	47
Kirjandus	48
Lisa 1. Graafik	50
Lisa 2. Nupu-uudis	50
Lisa 3. Numbriline ülevaade	51
Lisa 4. Väike uudis	51
Lisa 5. Tavauudis	51
Lisa 6. Esikaane uudis pealehel	52
Lisa 7. Esikaane uudis ajalehe sees	52

Sissejuhatus

Uudistel on täita oluline funktsioon – peegeldada ühiskonna tegelikku olukorda. Üks uudiste eriliik, kuriteouudised, peaks andma inimesele aimu sellest, millised ohud võivad teda varitseda. Meediateoreetik McQuaili arvates on kuriteouudised aga kallutatud, neis on ebaproportsionaalselt palju käsitletud vägivaldset ja isikuvastast kuritegevust, jättes kajastamata ühiskonna tegelikud võimalikud riskid (McQuail 2000: 290). Teemavalikul lähtusingi sellest, et kuriteouudised on lugejate seas populaarsed ning ajakirjandus paljude jaoks üks põhilisi maailmapildi kujundamise allikaid. Seega tuleb küsida, kas see pilt, mis leheveergudelt vastu vaatab, on adekvaatne või moonutab reaalsust.

Seda teemat on varem käsitletud ajakirjanduse ja kommunikatsiooni alastes uurimistöödes. 2005. aastal kaitses Inga Lill oma bakalaureusetöö teemal „Kuritöö ja karistuse konstrueerimine Eesti telekanalite uudistesaadetes“. Samal aastal kirjutas Anneli Sihvart magistr töö „Süütegude konstrueerimine Eesti päevalehtedes: süütuse presumptsiooni järgimine ja asjaosaliste hoiakud“. Töös keskenduti kahele kaasusele, ning vaadati, kuidas Eesti Päevaleht ja Postimees kuritegu käsitlevad. 2007. aastal uuris Kadri Haavajõe oma bakalaureusetöös, kuidas kujutab meedia lastega seotud seksuaalvägivalda. Uurimise all oli kolm pedofiilia kaasust. Uurimisküsimuste esitamisel oli lähtutud pigem sotsiaalsest aspektist. Liis Auväärt uuris oma 2008. aastal kaitsitud magistr töö („Valu ja vägivalda sisaldavate teleregude retseptsioon“) vägivaldse sisuga telesaadete retseptsiooni. Käesolevas bakalaureusetöös keskendutakse Õhtulehe ühe kuu kõikidele kuriteouudistele ja neis tehtud keeleliste valikutele, sest nende tõlgendamise kaudu saab uudisest midagi enam kui pelgalt tekst – keelelisi valikuid tõlgendades annab auditoorium uudisele tähenduse, reaalse mõõtme, uudisest saab keeleliste valikute tõlgendamisel taas see sündmus, millest ta kirjutab.

Ajalehtedest võib jääda mulje, et me elame ülikuritegelikus maailmas. Tegelik statistika seda ei kinnita. Käesoleva töö eesmärkideks on uurida, kas kuriteouudised loovad auditooriumile kuritegevusest ühiskonnas adekvaatse kuvandi, ning vaadelda uudiste keelt, lähtudes nõuetest, mis sellele uudiste käsiraamatutes esitatakse. Töö hüpotees on, et kuriteouudised ei jäta lugejale piisavalt võimalust ise kujundada oma

arvamust kuritegevusega seonduvast, sest tekstidest peegeldub subjektiivsust. Töö eesmärkide täitmiseks vaatan, kuidas on asjaosalised tähistatud, millised allkeeled on kuriteouudistes esindatud ning kas on eksimisi oskuskeeles, analüüsin artiklite pealkirju ning põhjalikumalt esikaaneuudiseid.

Bakalaureusetöö koosneb viiest peatükist. Esimene peatükk annab ülevaate kasutatavast meetodist, teabest kuritegevuse kohta ning uudiseteooriast. Teises peatükis kirjeldan kuriteouudiste sisu, ehk millest on kirjutatud. Kolmandas peatükis vaatan uudistes kasutatud keelendeid, ehk mis on kirjas. Neljandas peatükis analüüsin artiklite pealkirju ja kuritegevust kajastavaid esikaaneuudiseid. Viimane peatükk koosneb uurimuse põhjal tehtud järeldustest. Töös on rakendatud nii kvantitatiivset kui kvalitatiivset meetodit. Rõhk on kvalitatiivsel meetodil, kvantitatiivne toetab seda. Töö eesmärkideni jõudmiseks kasutatakse tekstianalüüsi, rakendatakse selle kolme etappi: keele kirjeldamine, tõlgendamine ja seletamine. Uuritavaks materjaliks on 2012. aasta novembrikuu Õhtulehe kuriteouudised. Esmalt kirjeldan nendes tehtud keelelisi valikuid, seejärel üritan seostada tehtud keelelisi valikuid tähendustega – milline kuvand on keeleliste vahenditega sündmusest loodud. Kolmandaks püüan leida põhjused, miks on selliste keelevahenditega püütud edasi anda just selliseid tähendusi. Selle kõige juures on pearõhk asjaosalistele viitavatel keelelistel valikutel.

1. Teoreetilis-metoodilised lähtekohad

Kommunikatsioonil on erinevaid vorme. Seetõttu on ka kommunikatsiooni uurimiseks erinevaid meetodeid. (McQuail 2000: 11). McQuail eristab teoses „McQuaili massikommunikatsiooniteooria“ kolme lähenemisviisi: kultuurilist, käitumuslikku ja struktuurilist. Keeleteadusega on seotud kultuuriline lähenemine, mida ongi peamiselt rakendatud tähenduse ja keele, kuid ka konkreetsete sotsiaalsete kontekstide ja kultuuriliste kogemuste uurimiseks. Suund on pigem meedia- kui ühiskonnakeskne, ning eristab selgelt tekstide tootmise ja vastuvõtu kontekste. Sellele on iseloomulik kvalitatiivne ja süvaanalüüsiv meetod. (McQuail 2000: 11–12)

1.1. Tekstianalüüs

Moodsat keeleteadust hakkas tekst huvitama 1970ndatel. Tekkis nn tekstilingvistika, mis pööras tähelepanu ainult tekstide vormitunnustele. Jõuti järeldusele, et ainult struktuuri uurides ei saa tekste lõpuni analüüsida ega mõista, sest vorm on vaid üks osa tekstist. Sai selgeks, et tekstiga seotud probleemid koonduvad enam tähenduse ümber ning tänapäeval uurib tekstianalüüs peamiselt tähendusi. (Kasik 2008a: 11). 1990ndateks oli välja kujunenud kriitiline diskursuseanalüüs, mis vaatab keelekasutust vahendina, mis mängib rolli sotsiaalsete tavade kujundamisel (Kasik 2002: 8). Norman Fairclough, üks tuntum diskursuseanalüüsi arendaja (Kasik 2008a: 10), kasutab keelekasutuse asemel mõistet „diskursus“, sest ta vaatab keele kasutamist pigem sotsiaalse harjumuse vormina kui üksikisiku tegevuse või situatsiooni peegeldusena (Fairclough 2012: 63). Tekstianalüüs ei ole tänapäeval ühtne teooria. See ei kasuta üht teatud uurimismeetodit, on keelekesksemaid ja vähem keelekesksemaid lähenemisviise. Keelekesksed uurimismeetodid tegelevad teksti analüüsimisega, keelekaugemates käsitlustes räägitakse diskursuseanalüüsist. (Kasik 2002: 7)

Kasutades mõistet diskursus, viitab Fairclough ka keele ja sotsiaalsete suhete vastastikustele mõjudele. Diskursus aitab säilitada neid samu sotsiaalseid aspekte, mille kaudu keelekasutustavad ise on välja kujunenud. Saab eristada kolme sotsiaalset

aspekti, mida diskursus mõjutab: sotsiaalsed identiteedid, sotsiaalsed suhted ning teadmised ja uskumused. (Fairclough 2012: 62–64). Faircloughi järgi on tekstianalüüs üks kolmest, ühtlasi esimene, diskursuseanalüüsi osast, järgnevad tõlgendamine ja seletamine. (Fairclough 1989: 109). Tõlgendamise käigus antakse lausetele ja ka kogu tekstile tähendus (Fairclough 2012: 81). Seletamise faasis uuritakse, kuidas diskursus mõjutab sotsiaalsfääri – kas see pigem aitab sotsiaalseid struktuure säilitada või neid muuta (Fairclough 1989: 163).

Kasiku käsitus ei ole niivõrd ühiskondliku rõhuasetusega, tema lähenemine tekstianalüüsile on keelekesksem. Tekstianalüüs koosneb kolmest etapist: esimeses kirjeldatakse tekstis tehtud keelelisi valikuid, teises vaadatakse, millised tähendused keeleliste valikute taga on, ning kolmandas osas seletatakse, miks sellised keelelised valikud tehtud on ja just sellised tähendused loodud on (Kasik 2008a: 13). Keelelised valikud sõltuvad lisaks isiklikule kogemusele ka sotsiaalsest ümbrusest (Kasik 2008a: 12).

1.2. Kuritegevus ja teave selle kohta

Eesti karistusseadustik sätestab, et kuritegu on väärteo kõrval üks süüteo liike. Kuritegu on „süütegu, mille eest füüsilisele isikule (inimesele) on põhikaristusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus ning juriidilisele isikule (seaduse alusel loodud ühendus, näiteks aktsiaselts või osaühing) vastavalt rahaline karistus või sundlõpetamine“. Väärtegu on „süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud rahaträhv või arest“. (Karistusseadustik)

Uudistes keskendutakse enim juhtunule, kuriteouudistes seega üksikule kuriteoepisoodile, aga kuriteoga kaasneb terve rida teisigi sündmusi. Pärast kuritegu saavad alguse järgmised protsessid, milles osalejad on / võivad olla ajakirjanikele allikaks, olles samas ka lugude tegelased.

1. Uuriija/prokurör alustab kriminaalmenetlust, millega algab (eel)uurimine.
2. Alates hetkest, mil uurija kuulutab isiku kahtlustatavaks, saab too alustada kaitsetegevust või keelduda ütluste andmisest.
3. Piisavate tõendite korral koostab uurija määruse isiku süüdistatavaks tunnistamise kohta. Määruse peab kinnitama prokurör.
4. Eeluurimise järel esitab uurija prokurörile süüdistuskokkuvõtte kohtusse saatmiseks.

5. Prokurör kas kinnitab selle ja saadab edasi kohtusse või saadab selle tagasi uurijale täiendavaks uurimiseks.

6. Peetakse kohtuprotsess.

(Harro-Loit 2003: 368; Sihvart 2005: 9)

Kuriteouudised panevad auditooriumi mõtlema nende taga olevatele sündmustele ning seeläbi kuritegevusele ühiskonnas üldse. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna eesmärk on pakkuda valitsusele kriminaalpoliitilisi alternatiive ühiskonnaprobleemide lahendamiseks. Optimaalsete otsustusalternatiivide väljatöötamiseks viib osakond läbi teadusuuringuid, mille põhjal koostatakse statistika. 2012. aastal registreeriti Eestis 41 006 kuritegu, mis on 29% vähem kui 2003 ja 4% vähem kui 2011. aastal. Möödunud aastal langes keskmiselt 8% Eesti inimestest kuriteoohvriks (2008. aastal 13%), kuid end ohustatuna tundsid palju enamad. Ohu tajumise kindlaks määramiseks koostati uuring, milles informandid pidid ütlema, kas nad peavad tõenäoliseks langeda teatud tüüpi kuritegude ohvriks. 37% elanikest kartis langeda müügipettuse ohvriks; sama palju tundis end ohustatuna varguse või omandi kahjustamise suhtes; veerand elanikkonnast pidas tõenäoliseks, et nende isikuandmeid kuritarvitatakse; sissemurdmist pidas tõenäoliseks 24% rahvast; 19% tundis end ohustatuna vägivalla või sellega ähvardamise suhtes; 8% elanikest kartis langeda seksuaalkuriteo ohvriks. Inimeste ohutaju on võrreldes 2011. aastaga langenud peaaegu kõikide kuriteoliikide suhtes, erandiks on seksuaalkuriteod. Ometi tunnevad inimesed end palju rohkem ohustatuna, kui kuriteostatistika andmeil põhjust on. 7% eestimaalastest arvas 2012. aasta sügisel, et kuritegevus on riigi suurim mure, 2012. aasta kevadel oli see arv 11%. (Justiitsministeerium). Selles, et inimeste ohutaju on põhjendamatult suur, on arvatavasti oma roll ka meedial. Kuritegevus kannab endas uudisväärtusi nagu konflikt ja ebatavalisus, mis tähendab, et ajakirjanikel on selleteemalisi uudiseid lihtsam teha. Nii kasvab kuriteouudiste osakaal ebaproportsionaalselt suureks.

1.3. Uudis

Ajaleht on moodsa massimeedia jaoks nii arhetüüp kui prototüüp ning uudis selle olulisim osa (McQuail 2000: 302). Uudisele ei ole leitud ühest definitsiooni. Läbi aegade on sellele küll otsitud ja pakutud erinevaid seletusi, kuid Tiit Hennoste eelistab

seletada uudise mõistet seda teistest meediažanritest eristades. Uudis on ajakirjanduse keskne žanr. Kui rääkida trükiajakirjandusest, siis selles ilmuv jaguneb vastavalt ajalehtedele ja ajakirjadele uudis- ning olemuslugudeks. Meedias ilmuva saab jagada uudislugudeks, arvamislugudeks ja pisiinfoks. Uudisllood erinevad kahest ülejäänud rühmast oma objektiivsuse ja ülesehituse poolest. Uudistes ei anta edasi kellegi arvamusi, tõekspidamisi, eelistusi jms. (Hennoste 2008: 23–24)

Ajalehes on erinevaid uudiseid. Need saab jagada kas pehmeteks ja kõvadeks või üld- ja eriuudisteks. Uudiste liigitamisel pehmeteks ja kõvadeks on võimalik lähtuda erinevatest aspektidest, kuid liigitamistulemused on üpris sarnased. Nii eesmärkidest ja sündmustest kui teemadest lähtuvate jaotuste järgi on kõvadeks uudisteks nt majanduslikud, poliitilised ja diplomaatilised uudised. Kuriteo- ja õnnetusjuhtumeid käsitlevad kaks suurt liigitust aga erinevatena. Uudiste eesmärkidel ja sündmustel põhinev jaotus käsitleb kuriteouudiseid kõvadena. Selle järgi kuuluvad kõvade uudiste hulka need, mis on laiemale ühiskonnale olulised ning puudutavad paljusid inimesi ja aitavad maailmas toimuvat mõista. Pehme uudiste teemadeks võivad olla näiteks sport, usk, teadus. Teemadest lähtuva jaotuse järgi on kuriteouudised ootamatusi kajastavad pehmed uudised. Pehme uudiste sisuks võib veel olla prominentide elu, kultuuri- ning haridussündmused. Teise suure liigendusvõimaluse – üld- ja eriuudised – peamiseks aluseks on see, kellele on uudised suunatud. Ülduudised on mõeldud enamikule lehe lugejaskonnast ning on seotud igapäevaeluga (nt poliitika, kuritegevus); eriuudised vaid väikesele arvule lugejatest (nt sport, majandus). (Hennoste 2008: 24–26)

Juba umbes sada aastat on ajakirjandust jaotatud kvaliteet- ja tabloidajakirjanduseks. Viimasesse on suhtunud kui harimatute meelelahutusesse, millega korralikel inimestel tegemist ei ole. See on ka põhjuseks, miks *kollast* ajakirjandust ei ole eriti uuritud, kuid just see on viimased viisteist aastat olnud ajakirjandusvaidlustes üks põhiteemasid. Tiit Hennoste toob kollasest ajakirjandusest rääkides välja inimesed, kes on andunud „Õhtulehe“ lugejad. Kuna kollast ajakirjandust pole uuritud, ei ole ka eraldi selle tegemist õpetatud. Enamik žanri- ja kujundusreegleid on välja kujunenud kvaliteetajakirjanduse raames, harva tuuakse välja kollase ajakirjanduse erijooned. (Hennoste 2010: 7)

Hennoste samastab raamatus „Kommikoer ja pommikoer“ kollase ajakirjanduse üldiselt pehmete uudistega ning valge kõvadega. Kollane ja valge ajakirjandus erinevad

esiteks teemade poolest – kollases ei kirjutata eriti kõvade uudiste kesksetest teemadest, nagu poliitika ja majandus, pigem pannakse selles rõhku kuritegevusele, sotsiaalteemalistele ja seltskonnaelulistele uudistele ning spordile. Selle lugude sisuks on pigem konkreetsed inimesed kui institutsioonid ja üldised probleemid. Seeläbi on valgel ja kollasel ajakirjandusel ka erinevad eesmärgid. Kollane ajakirjandus võib käsitleda meelelahutuslikena ka tõsiseid teemasid. Hennoste toob kahe ajakirjanduse vahelise erinevusena välja ka nende teataval määral erinevad struktuurid. Pehmed uudised võivad mõnikord olla midagi olemusloo ja uudise vahepealset. Valged ja kollased uudised erinevad ka oma stiili ja keele poolest – kollaste keel on emotsionaalsem, valgete oma täiesti neutraalne. (Hennoste 2010: 13)

Uudised peavad põhinema faktidel, need peavad rääkima tegelikkusest. See tähendab ka seda, et uudises peavad teatud asjad kirjas olema selleks, et lugeja saaks sündmusest aru. Uudis peaks andma vastused vähemalt küsimustele mis?, kes?, kus?, millal?. (McQuail 2000: 288)

Teksti looja esitab teate alati mingist vaatenurgast. Vaatenurk on osa sotsiokultuurist. Seega mõjutavad vaatenurka, ning seeläbi ka keelekasutust, kogemused, väärtused ja sotsiaalne kokkukuuluvus. Need juhivad ja piiravad teksti tootja keelelisi valikuid. Ajakirjaniku valitud vaatepunkt peegeldub sellest, keda uudis fokuseerib, kellele antakse sõna, keda refereeritakse pikemalt, kelle öeldu on juhtlõigus, kelle öelduga uudis lõpeb jne. (Kasik 2008a: 17–18)

Halliki Harro-Loit on kirjutanud artikli (2003) sellest, kuidas ajakirjandus konstrueerib tegelikkust. Ajakirjanik muudab reaalse sündmuse uudiseks, andes sellele uudisväärtuse. Kuna uudise maht on piiratud, peab ajakirjanik tegema valikuid ka ühe sündmuse raames. Kajastamist leiavad rohkem sündmuse need seigad, millele omistatakse uudisväärtus. Seeläbi toimub esimene sündmuse moonutus. Uudis ei esita sündmuste käiku ajalises järjestuses, vaid alustab kõige uudisväärtuslikumast ning seejärel kirjeldatakse segipaisatud kronoloogiaga ülejäänut. Sellega on ajakirjanik teinud sündmuste edasiandmises teise moonutuse. Harro-Loit käsitleb oma artiklis teemat kuriteouudiste põhjal. Nende kaudu ilmneb kõige selgemini kolmas sündmust deformeeriv tegur – osa sündmuse etappe saab enam tähelepanu. (Harro-Loit 2003: 366–370)

„McQuaili massikommunikatsiooni teoorias“ eristatakse nelja massikommunikatsiooni mudelit: edastamise, ekspressiivsuse, avalikustamise ja

retseptsiooni mudel (McQuail 2000: 48–51). Käesoleva töö lähtekohti arvestades tasub lähemalt tutvuda edastamise ja retseptsiooni mudelitega.

Edastamise mudeli järgi on kommunikatsiooni protsessi osadeks sündmused, kommunikaator, teated, vastuvõtja. Massimeedia protsess reguleerib end ise vastavalt sellele, mis on vastuvõtjale vajalik või huvitav. Oluline selgub auditooriumi tehtud valikutest. (McQuail 2000: 48). Retseptsiooni mudel on seotud vastuvõtu analüüsi väljakujunemisega ning lähtub tähenduse kujunemisest vastuvõtja poolt. See, kuidas teatest aru saadakse, sõltub kontekstist ja konkreetsest vastuvõtjast. Teade ei ole üheselt mõistetav ning selle lõplik vastuvõtmine ja tõlgendamine sõltub vastuvõtjast. Teate edasiandjad ja vastuvõtjad kasutavad erinevaid tähendusstruktuure, sest nende positsioonid on erinevad ning vastuvõtja lähtub oma kogemustest ja teadmistest. Kuigi teade on esitatud kindlas žanris, mis sisaldab suunavaid juhtnööre tähenduse tõlgendamiseks, võib vastuvõtja lugeda ridade vahelt ning tõlgendada tähendusi hoopis teistmoodi, kui teate edasiandja seda on mõelnud. (McQuail 2000: 52)

Sündmusest saab uudis, kui ajakirjanik selle kajastamiseks välja valib ja toimetuse kirjutatu avalikkuse ette toob. Reporter kui ühiskonnas toimuva lugejatele vahendaja (Mencher 1993: 74) peab otsustamisel lähtuma eelkõige lugejate vajadustest ja eelistustest. Selle jaoks on olemas teatud kriteeriumid, mis Hennoste (2008: 30) oma teoses välja toob. Priit Pulleritsu (1997: 12–14) teoses need kriteeriumid kattuvad, aga Pullerits ei nimeta neid Hennoste kombel uudisväärtusteks, vaid uudise defineerimisvõimaluseks. Omadused, mis peaksid sündmusel olema, et sellest saaks uudis:

- sündmuse värskus – värskel on see, mis on ilmunud peale viimase väljaande ilmutumise (Hennoste 2008: 33). Päevalehe jaoks seega umbes möödunud 24 tunni sündmused (Pullerits 1997: 12);
- ebatavalisus – midagi ootamatut, veidrat või ülivõrdelist (Hennoste 2008: 31);
- mõjukus – sündmus on seda mõjukam ja seeläbi ka uudisväärtuslikum, mida rohkemaid inimesi see mõjutab. Ajakirjanik peab lähtuma eelkõige lugejate huvidest ning kajastama sündmusi, mis tõenäoliselt on neile vajalik elu korraldamiseks, mis kõige tugevamalt ja kõige rohkemaid mõjutavad. (Hennoste 2008: 30);

- lähedus – hõlmab endas nii füüsilist kui lähedust. Mida geograafiliselt lähemal sündmus lugejale toimub, seda rohkem see teda huvitab ja mõjutab. Samamoodi on olukord ka psüühilise lähedusega. Lugejat huvitab rohkem sündmus, mis teda kuidagi emotsionaalselt seob, nt uudised oma rahvuskaaslastest on lähedasemad kui välismaalastest. (Hennoste 2008: 32);
- konfliktsus – inimesi huvitavad igasugused tülid ja „kokkupõrked“. Selliste lugude arvelt tõuseb lugemus. (Pullerits 1997: 13);
- prominentsus – lugejaid huvitab, mis toimub eliidi seas (Pullerits 1997: 13);
- aktuaalsus – mõnikord võivad lugejad olla väga huvitatud mitte suurtest ja nende elu muutvatest sündmustest, vaid väikestest pigem sümbolse tähendusega detailidest. See oleneb sellest, mis on ühiskonnas just hetkel jälgitavaks teemaks. Näiteks suurte spordivõistluste ajal huvitab lugejaid sportlaste tervis, mis neid mingil muul perioodil ilmselt ei huvitaks. (Pullerits 1997: 14)

Need uudisväärtused kehtivad nii kvaliteet- kui tabloidajakirjanduses, kuid suurem tähtsus omistatakse erinevatele kriteeriumitele. Sündmus peaks optimaalselt vastama vähemalt neljale kriteeriumile, et see oleks uudisväärtuslik (Pullerits 1997: 14). Kollane ajakirjandus peab olulisimaks sündmuste lähedust lugejale, olulisel kohal on ka konfliktsus, samas kui värskus ja mõju ei ole esmatähtsad. (Hennoste 2010: 12)

Kui sündmus on kajastamiseks välja valitud, tuleb uudis valmis kirjutada. Seejuures tuleb teada, millised peavad olema uudise struktuur ja keel. Tekstiliik ehk žanr on kindlas sotsiaalses situatsioonis tavapärane keelekasutusviis (Kasik 2008b: 46). Uudis on omaette žanr ja sel on kindel struktuur ja kindlad keelelised jooned. Uudise kirjutamisel kasutatakse pööratud püramiidi tehnikat, mis tähendab seda, et sündmused ei ole mitte ajalises, vaid tähtsuse järjekorras – tähtsam info uudise algul ja vähem tähtis uudise lõpus (Hennoste 2008: 65). Samamoodi on lugu ajalehe endaga – olulisemad uudised on ajalehe alguses ja enamasti paarisarvuga leheküljel, sest inimesed vaatavad sinna esmalt (Stewart jt 2005: 391). Pööratud püramiidi järgi on uudisel kolm osa: juhtlõik, teema-arendus ja lisamaterjal (Hennoste 2008: 83).

Uudise juhtlõik on justkui uudise kese, mille ümber kogu ülejäänud uudis keerleb. Selles antakse edasi sündmuse kõige olulisem ja informatiivsem osa. Ülejäänud lõigud täpsustavad juhtlõigust öeldut. Juhtlõigust on suurima uudisväärtusega

informatsioon. Teemaarendus selgitab täpsemalt, kuidas ja miks juhtus. Lisamaterjaliga püütakse lugejale sügavamat mõju avaldada, kirjeldades sündmuse tausta ning konteksti ja seeläbi suurendada lugeja emotsionaalset sidet sündmusega. Uudises ei pea olema esindatud kõik kolm osa, mõned nupu-uudised koosnevadki ainult juhtlõigust. (Hennoste 2008: 84–91)

Tänapäeval on uudised ajalehtedes taandunud, sest internet võimaldab väljaannetel aegsamini sündmusi kajastada. Uudiste keskne koht on säilinud peamiselt vaid kuriteo ja õnnetuste rubriigis. Need uudislööd, mis ajalehes kajastust leiavad, on pikad ning suurte piltidega illustreeritud. Ajakirjanikud tahavad allikatena kasutada paljusid inimesi, kuid neid ei paista huvitavat, mida allikad ütlevad. (Kasik 2008b: 54). Kasik toob välja asjaolu, et eesti ajalehtede uudistele on iseloomulik tihendamata tekst. See tuleneb sellest, et uudise kirjutamisel järgitakse ette nähtud vormiskeemi, kuid tähelepanu ei pöörata uudise kui tervikteksti koostamisele. Tulemuseks on liiane, samu asju järjest enam detailsemalt kordav uudis. (Kasik 2008b: 53)

Inimesed tunnevad žanri ära, ning on kinnistunud arusaam, et teatud olukorras kasutatakse selle jaoks ette nähtud esitusviisi. Tegelikult ei ole erinevate keelekasutusviiside piirid nii ranged, sest sotsiaalses olukorras on võimalik lähtuda konventsioonidest või erinevaid žanre loovalt segada. Tänapäeval segunevad meedias näiteks meelelahutus ja info ning argine ja ametlik. (Kasik 2008b: 46). Uudise esitusviisi kuulub, kui ohtliku või sensatsioonilisena sündmus esitatakse ning kui neutraalseid või emotsionaalseid sõnu ja väljendeid kasutatakse. Mitteneutraalsete keelendite kasutamine uudises viitab sellele, et ilukirjanduslikud jutustusviisid on tunginud tarbeteksti. Lugu üritatakse esitada võimalikult põnevalt, seda taotlust on näha eelkõige uudiste pealkirjades. (Kasik 2008b: 52)

Lugeja usaldab uudist, ta saab sealt enesele olulist teavet. See peab olema sõnastatud lihtsalt ja selgelt. (Alekõrs 2010: 46–47). Ajalehte mahub seda rohkem uudiseid, mida ökonoomsem on keelekasutus. Kõike tuleb öelda võimalikult lühidalt, mida saab öelda ühe sõnaga, peakski ütleva ühe sõnaga. (Stewart jt 2005: 390–391). Lisaks peab uudise keelekasutus olema võimalikult neutraalne ja objektiivne, selles ei tohiks peegelduda ajakirjaniku eelistused ja arvamused (Alekõrs 2010: 46–47). Objektiivsus hõlmab ka erapooletust teate sisu suhtes, mis välistab kallutatuse (McQuail 2000: 155). Kasutades neutraalset keelt peab ajakirjanik aga suutma esitada uudise kaasahaaravalt ja põnevalt (Stewart jt 2005: 390).

Uudises peab valitsema tasakaal, selleks tuleb leida rütm. Kuigi tendents kaldub lühikeste lausete poole, on igas uudises erineva pikkusega lauseid. Uudise paremaks loetavuseks on vaja erineva pikkusega laused panna lõigus kõrvuti. Üks lause peab edasi andma üht ideed. Nii laused kui neis olevad sõnad peaksid olema lihtsad. Lisaks rütmilisusele peab uudis olema veenev. Veenvust tõstavad tsitaadid, sest need aitavad lugejal sündmustes osalejatega paremini suhestuda kui reporteri ümberjutustus. Et uudis oleks võimalikult veenev ja sügavat muljet jättev, ei piisa kirjeldavast lausetejadast. Tuleb tuua näiteid ja võrdlusi, et lugejal endal tekiks sündmusest kujutluspilt. (Mencher 1993: 135–141)

1.4. Kuriteouudised

Kuriteouudised on valus, kuid samas väga oluline teema, sest kuriteod puudutavad igauht meist (Hennoste 2008: 161). Kuriteod on olnud juba pikka aega vaba meediaga ühiskondades üks ajalehtede keskseid teemasid, seda seetõttu, et lugejaid huvitab, miks ja kuidas kuritööd toime pannakse ja kas ka nemad ise võivad langeda kuritöö ohvriks. Uudiste lugemine harib neid mitmes mõttes (nad oskavad olla ettevaatlikumad, saavad rohkem teada seadustest ning sellest, mida nende rikkumine endaga kaasa toob). Lisaks on neis olemas ka meelelahutuslik aspekt – osa lugejaid huvitab, mis tunne oleks seadust murda, ning kuriteouudiseid lugedes saab sellest pisut aimu; lugejaid võib köita risk, mis kuritegevusega kaasas käib. Enamik inimesi on seadusekuulekad ning seaduse rikkumine on normaalselt kõrvalekalle ning see teeb kuriteost ebatavalise teo, muutes selle automaatselt uudisväärtuslikuks. (The News Manual, ptk 35). Kuriteod kannavad endas veel üht uudisväärtust – konflikti (Hennoste 2008: 161).

Lisaks sellele, et kuriteouudiste seas on ebaproportsionaalselt palju vägivaldse sisuga uudiseid, on meediat süüdistatud selles, et see potentsiaalselt põhjustab kuritegevust ja vägivalda (McQuail 2000: 278).

Kuriteouudised põhinevad kõva uudise struktuuril, kuid neil on oma kriteeriumid, millega teha kindlaks kuriteo uudisväärtuslikkust:

- kuriteo lähedus lugejatele;
- surnute/vigastatute arv ja nende prominentsus;
- varastatud/röövitud eseme(te) väärtus;

- tulekahju puhul kahju hulk;
- kuriteo asjaolud.

(Hennoste 2008: 164)

Suurematel ajalehtedel on kuriteouudiste jaoks eraldi reporter, väiksemates ajalehtedes kirjutab kuriteouudistest tavaline ajakirjanik. Kuriteouudistest kirjutava ajakirjaniku töö nõuab palju loomingulisust, sest ta peab kirjutama algusest lõpuni tervikliku loo vaid selle põhjal, mida ta näeb ja kuuleb pärast seda, kui kuritegu on toime pandud. (The News Manual ptk 35; The News Manual, ptk 36)

Iga päev pannakse toime mitmeid kuritegusid. Ajakirjanik peab nende hulgast valima välja uudisväärtuslikumad, sest vastasel juhul oleks ajalehed kuriteouudistega üle külvatud. Vägivaldsetest kuritegudest kirjutatakse rohkem kui varavastastest. Ajalehede kõige loetavamad uudised on surmaga lõppenud lood. Neid loeb regulaarselt kolmandik kuni pool lehe lugejatest. Kirjutades uudise kellegi surmast, peab juhtlõik algama surma põhjusega, kuid põhjus on üks raskemini välja selgitatavaid aspekte. Kadunukese perekond võib tunda häbi või hirmu. Võidakse karta, et see, kuidas isik suri, võib mõjutada perekonna mainet. Sellisteks surmapõhjusteks võivad olla näiteks aids ja enesetapp. (Mencher 1993: 247–262)

Kui uudise sisuks on midagi muud kui surm, ei ole esmatähtis põhjus, vaid inimesed, ning juhtlõiku tulekski alustada inimestest (näiteks vigastatute arvust). Kuriteouudiste puhul on väga olulisel kohal infoallikas. Selleks võib olla nii ametlik kui ka mitteametlik allikas. Mitteametliku allika puhul on loogiline, et saadud teavet tuleb kontrollida, sest pealtnägijad on enamasti juhtunust niivõrd šokeeritud, et nende tunnistused ei pruugi olla suure tõeväärtusega. Kuid sama tuleb teha ametlikke allikaid kasutades, sest need on tihti ennatlikud ja liialdavad. See teeb ajakirjaniku töö raskemaks, sest ta peab oskama kahelda allikate poolt öeldus ning kõike kontrollima, et mitte avaldada valeinfot. (Hennoste 2008: 164–165)

Kuritegevuslik maailm on väga ohtlik ja võib selleks osutuda ka ajakirjanikule endale. Et ajakirjanik ei satuks ohtu, on olemas üldkehtiv reegel, mis ütleb, et ühegi loo uudisväärtus ei kaalu üles ajakirjaniku ohutust. (Hennoste 2008: 161)

Tähtsaimaks märksõnaks kuriteouudiste juures on täpsus, ning seda igal tasandil. Kõiki sõnu tuleb hoolikalt valida ja kui uudis on valmis, tuleb väga kriitilise pilguga kaaluda iga sõna täpsust ja vajadust lauses. Oluline on mitte segi ajada erinevaid süüdistusega seotud termineid. Ajakirjanik ega lugeja ei pruugi teha vahet mõrval ja

tapmisel, kuid õiguslikul tasandil on need kaks erinevat kuritegu ning nende segi ajamine on väga suur sisuline viga. Lisaks seaduste terminoloogiale tuleb silmas pidada ka teisi oskuskeeli. Tavaline ajalehelugeja ei saa ilmselt aru politseinike, kurjategijate ja kohtu erikeelest, sest see pole tavainimeste jaoks igapäevane. Ajakirjanik peab tegema uudise lugejale mõistetavaks, seega peaks reporter vältima sellist erikeelt ning asendama selle enamikule tuttavate sõnadega. (The News Manual, ptk 37)

Kuriteouudised on iseenesest, sisu poolest dramaatilised. Neile ei peaks lisama keeleliste vahenditega üleliia dramaatilisust. Nagu öeldud, tuleb iga sõna vajalikkust hoolikalt kaaluda. Ajakirjanikud lisavad sageli niigi dramaatilistele sündmustele veel dramaatilisust omadus- ja määrsõnadega. (The News Manual, ptk 37)

Kuna kuriteod on konfliktne teema, peab kuriteost kirjutav ajakirjanik jälgima rohkem eetilise küsimusi kui tavaline ajakirjanik. See tähendab seda, et tuleb jälgida ühiskonnas hetkel kehtivaid norme ja ajakirjanduseetika norme. (Hennoste 2008: 161)

Eesti ajakirjanduseetika koodeksi neljas osa käsitleb avaldamisreegleid. See koosneb 12 punktist, millest viis on otseselt seotud kuriteo(- ja õnnetus)uudistega:

4.2 Konflikti sisaldava materjali puhul peab ajakirjanik ära kuulama kõik osapooled.

4.4. Ajakirjandus ei või inimest käsitleda kurjategijana enne sellekohast kohtuotsust.

4.5. Enesetappude ja enesetapukatsete uudisväärtust tuleb tõsiselt kaaluda.

4.8. Avaldades materjale õigusrikkumistest, kohtuasjadest ja õnnetustest peab ajakirjanik kaaluma, kas asjaosaliste identifitseerimine on tingimata vajalik ja milliseid kannatusi võib see asjaosalistele põhjustada. Ohvreid ja alaealisi kurjategijaid üldjuhul avalikkuse jaoks ei identifitseerita.

4.9. Inimese eraelu puutumatust rikkuvaid materjale avaldatakse vaid juhul, kui avalikkuse huvid kaaluvad üles inimese õiguse privaatsusele.

Käesoleva töö seisukohalt on olulised ka järgmised eetikakoodeksi punktid:

1.4 Ajakirjanik vastutab oma sõnade ja loomingu eest. Ajakirjandusorganisatsioon kannab hoolt selle eest, et ei ilmuks ebatäpne, moonutatud või eksitav informatsioon.

5.1. Kui kellegi kohta avaldatakse tõsiseid süüdistusi, tuleks talle võimaluse korral pakkuda kommentaari võimalust samas numbris või saates.

1.6. Poliitilist ja majanduslikku võimu ning avalikkusele olulist informatsiooni valdavaid inimesi käsitleb ajakirjandus avaliku elu tegelastena, kelle tegevuse üle on ajakirjanduse tavalisest suurem tähelepanu ja kriitika õigustatud. Samuti käsitleb ajakirjandus avaliku elu tegelastena neid, kes teenivad elatist enda isiku või loomingu eksponeerimisega.

(Eesti Ajalehtede Liit)

Rääkides eetikast, on väga oluline, et ajakirjanik tooks lugejani vaid tõese informatsiooni. See on ajakirjaniku tähtsaim ülesanne – tuua lugejani tõde. Selle nõudega võib vastuollu sattuda politsei abistamise nõue. Kui politsei palub reporteril teatud detaile varjata, arvates, et see muudab kurjategija tabamise lihtsamaks, siis see on teatud kaalutlustel lubatud. Mõnikord võib politsei paluda reporteril avaldada valeinformatsiooni, et kurjategija tabada, kuid ajakirjaniku kohustus lugejate ees keelab selle. Reporter peab alati lähtuma kohustusest avaldada tõtt, politsei aitamise on teisejärguline. (The News Manual, ptk 38)

Krimiajakirjanik puutub oma töös tihti kokku selliste inimestega, kellesse väga sageli suhtutakse eelarvamusega, et nad alati valetavad – kurjategijatega. Ajakirjanik ei tohi lasta neil eelarvamustel oma tööd mõjutada. Politsei suhtub uurimist lahendades potentsiaalsesse kurjategijasse kui süüdlasse. Ajakirjanik seda teha ei tohi, sest tema jaoks on isik süütu, kuni süüd pole tõestatud. Töötades kurjategijaga, ei tohi ajakirjanik võtta ennatlikult ühtki hoiakut. Tema kohustus on suhtuda kõikide asjaosaliste juttu tõsidusega, kuid töötades kurjategijaga peab ta suhtuma tolle informatsiooni ettevaatlikkusega ning seda topelt kontrollima. (The News Manual, ptk 38)

Kuritegevuse kajastamisel on teatud piirangud, sest see on konfliktne valdkond ning seotud tähtsate organisatsioonide ja seadustega. Üheks piiranguks on see, et ajakirjanik ei tohi avaldada kõike talle teadaolevat, näiteks ei tohi detailselt kirjutada väga võigastest seikadest. Eriti hoolikalt ja ettevaatlikult peab lähenema delikaatsetele teemadele, nagu on enesetapud. Enamasti ei peaks selliste juhtumite puhul nimetama asjaosaliste nimesid ega muid isiklikke andmeid. Kuritegudest kirjutades peaks jätma mainimata osalejate etnilised tunnused. Ajakirjanik ei tohi kunagi viidata kellelegi kui kurjategijale, enne kui tolle süü on tõestatud kohtu poolt. (Hennoste 2008: 161–163)

Kuriteouudiste puhul on mitu reeglit seoses kannatanu nimetamisega. Ohvri nime avaldamist kaaludes tuleks esmalt tähelepanu pöörata kahele asjale: kuriteo laadile ja sellele, kas ohvri perekonda on teavitatud. Selliste kuritegude puhul, kus ohvri nime

avaldamine võib lähedastele kannatusi või häbi põhjustada (vägistamine, enesetapp), ei tohi ajakirjanik nime avaldada. Enne ohvri nime avaldamist peab reporter veenduma, et ohvri perekonda oleks juba teavitatud. Selleks peab ta tegema koostööd politseiga. Reporteritöö on väga suurel määral meeskonnatöö, koostööd tuleb teha nii asjaosaliste endi kui ka teiste ametite esindajatega. (The News Manual, ptk 38)

Kokkuvõtteks: kuriteouudised on üks uudiste liike, aga neil on ka mõned erikriteeriumid. Struktuur ja keel peavad vastama tavalise uudise normidele, kuid eetika ja uudisväärtuste juures tuleb teada, et kuriteouudistel on vaid neile omased ettekirjutused.

2. Õhtulehe novembrinumbrites ilmunud kuriteouudiste sisu ülevaade

Analüüsitav materjal on kogutud 2012. aasta novembrikuu Õhtulehtedest. Ekspress Grupp iseloomustab Õhtulehte kuus korda nädalas ilmuva pilkupüüdvä kujundusega tabloidlehena, mis paneb rõhku uudistele ning meelelahutusele. Ekspress Grupi sõnul on sel Eesti trükimeediaväljaandeist suurim lugejaskond. (Ekspress Grupp). Tabloid on ajaleht, mille puhul on rõhk meelelahutusel ja sensatsioonil ning mille suur osa uudiseid on seotud kuritegevuse ja skandaalidega (McQuail 2000: 20).

Olen analüüsinud Õhtulehe kuriteouudiseid järgmistest aspektidest. Esmalt kirjeldan nendes tehtud keelelisi valikuid, seejärel üritan seostada tehtud keelelisi valikuid tähendustega – milline kuvand on keeleliste vahenditega sündmusest loodud. Kolmanda asjana püüan leida põhjused, miks on selliste keelevahenditega püütud edasi anda just selliseid tähendusi. Jutumärkidega on muust tekstist eraldatud artiklite pealkirjad, kaldkirjas on artiklis esinevad sõnad, väljendid ja laused ning muud sõna- ja fraasinäited. Jutumärkides olev kaldkirjas tekst märgib ajalehes olevaid tsitaate.

Õhtulehe novembrikuu väljaannetes on 651 Eesti uudist. Neist 172 on kuriteouudised. Novembrikuu uudistest on ligikaudu 27% kuriteouudised. Üks põhjus, miks Õhtulehes on nii palju krimiuudiseid, on ajalehe tabloidsus, mis tähendab kuritegude rohket kajastamist. Teisest küljest on lugejad ise need, kes on põhjustanud tendentsi ajaleht kuriteouudistega üle külvata. Jälgides Õhtulehe veebiversiooni, on näha, et sageli jõuavad kuriteouudised lühikese aja jooksul pärast avaldamist loetumate uudiste rubriiki. Auditorium ja ajakirjandus mõjutavad teineteist vastastikku – ajakirjandus kajastab palju vägivaldaga seotud uudiseid, jättes auditoriumile mulje, et meie ühiskonnas ongi niivõrd palju vägivalda, kuid samas lugeja ise tekitab oma ilmse huviga kuritegelikkuse vastu selleteemaliste artiklite ülekaalu.

Graafikul (lisa 1) on kujutatud novembrikuu Õhtulehede kuriteouudiste jagunemine mahu järgi. 103 kuriteouudist on ülejäänud ajalehe uudistest eraldatud krimirubriiki (lisa 2). Neist 16 on punases kirjas esiletõstetud suure arvuga algavad pilkupüüdvad uudised (lisa 3), millest omakorda 11 on ülevaated mingil perioodil toime pandud kuritegudest. Lisaks krimirubriigina eraldatud uudistele hakkab ajalehtedes

silma nupu-uudise mõõdus kuriteouudiste rohkus (30). Nende hulgas on osa selliste rubriikide all, mille uudised on, nagu krimirubriigi omadki, väikesed nupu-uudised (nt kohalik ja riigi rubriik). 12 uudist on mahu poolest väikesed (lisa 4). Väikesed uudised on umbes kolme veeru pikkused, sageli ka illustreeritud artiklid. Artikleid, mis on pikkuse poolest vähemalt tavauudise (lisa 5) mõõtu, on 27. Tavauudised on umbes viieveerulised artiklid. Vähemalt tavauudiste suuruste artiklite alla kuuluvad ka suured ning esikaaneuudised (lisa 6; lisa 7).

104 uudist kirjutavad vähem või rohkem süüteost endast. 35 uudist on kohtupidamisest ja/või -otsusest. 20 uudist kirjeldavad nii sündmust kui ka kohut/kohtuotsust. Nende seas on osa selliseid uudiseid, mille sisuks on vanad juhtumid, kuid mis on millegagi seoses taas päevakorda tulnud, ning need uudised annavad lugejale tervikliku ülevaate. Kahe uudise sisuks on tagaotsitavad. Mõlemal juhul on tegu kohtusse mitteilmumisega. Pilkupüüdvaid numbrilised nupu-uudised (11) jäävad üldisest statistikast välja, need annavad ülevaate, sellest kui palju pahategusid üldiselt toime pannakse. Mõne uudise puhul on olulisimaks see, et keegi on vahistatud, aga kuna neis on lühidalt kirjas ka sündmusest enesest, on need uudised arvatud süüteost kirjutavate uudiste hulka.

Kuritegudest kirjutatakse palju rohkem kui kohtuotsustest. Kõik süüteod ei jõua kohtusse, kuid siiski on selgesti näha, et õigusmõistmise protsess on Õhtulehe kuriteouudistes teisejärgulise tähtsusega.

Oluline on vaadata ka seda, mis laadi kuriteod on kajastust leidnud. Lähtudes Eesti karistusseadustikust on töös kuriteouudised sisu järgi jaotatud järgmiselt: isikuvastased süüteod, varavastased süüteod, poliitiliste ja kodanikuõiguste vastased süüteod, süüteod perekonna ja alaealiste vastu, rahvatervisevastased süüteod, avaliku rahu vastased süüteod, ametialased süüteod, õigusemõistmisevastased süüteod, majandusalased süüteod, üldohtlikud süüteod, liiklussüüteod, kaitseteenistuslased süüteod. Karistusseadustikus on veel süüteod, nagu inimsuse ja rahvusvahelise julgeoleku vastased, intellektuaalse omandi vastased, riigivastased, avaliku usalduse vastased ja keskkonnavastased süüteod, kuid sellised rikkumisi Õhtuleht novembrikuus ei kajastanud.

Enim on kirjutatud isikuvastastest kuritegudest – 47 artiklit. Neist 30 on vägivallateod. Omaette liigi moodustavad seksuaalse enesemääramise vastased süüteod, millest oli juttu viies uudises. Üheksal juhul on tegu eluvastase süüteoga.

Varavastaseid süütegusid käsitleb 41 uudist. Neist 30 sisu on seotud omandivastaste süütegudega (20 vargust, seitse röövimist, kolm omastamist).

Liiklussüütegusid käsitleb 22 uudist. Paljude sisuks on mootorsõiduki juhtimine joobeseisundis.

15 uudises on juttu avaliku rahu vastastest tegudest. Neist seitse on avaliku võimu teostamise vastastest (kõik politseinike ja turvatöötajate ründamised) ja kolm avaliku rahu vastastest süütegudest.

Majandusalastest süütegudest on üheksa uudist. Enamik neist räägib kas maksualasest süüteost või ebaseaduslikust majandustegevusest (salakaubavedu)

Ametialaste süütegudega seotud uudiseid on kaheksa. Neist nelja sisuks oli pistise võtmine ja kahe sisuks altkäemaksu võtmine.

Rahvatervisevastastest süütegudest on juttu kaheksas uudises. Kõikide nende sisuks on narkootikumidega seotud süüteod. Lisaks on kahel juhul tegu ka majandusalase süüteoga (salakaubavedu).

Üldohtlikest süütegudest kirjutab seitse uudist. Viis neist on tulirelva ja laskemoonaga seotud süüteost ning kaks mürgitamise, süütamise ja plahvatuse tekitamisega seotud süüteoga (süütamised).

Viis uudist käsitlevad süütegusid perekonna ja alaealiste vastu. Neist kõik on süüteod alaealiste vastu.

Poliitiliste ja kodanikuõiguste vastaseid süütegusid käsitleb neli uudist, millest kaks on ühest ja samast sündmusest.

Üks uudis on kohtuniku solvamisest. Karistusseadustiku järgi on see õigusemõistmisevastane süütegu, mis takistab õiguse mõistmist. Kaks uudist on seotud kaitseteenistusalase süüteoga.

Karistusseadustiku süütegude peatükkidest lähtuva uudiste temaatilise kategoriseerimise kaudu joonistub välja, mis valdkondades sündmused toime pandi. Isikuvastased süüteod on küll kõik vägivaldsed, kuid vägivaldseid süütegusid on ka teiste valdkondade hulgas, näiteks varavastaste süütegude hulka kuuluvad ka röövid ning need hõlmavad samuti vägivalda. Vaadates täpsemalt kuriteo laadi, on neljas uudises raske aru saada, milles süüalust süüdistatakse. Keeleliselt on kõikides uudistes edasi antud, kes mida tegi, kuid seda, milles süüdistus seisneb, ei väljendata.

3. Uudiste keelekasutus: sõnatasand

Palju rõhutatakse, et ajakirjanduskeel peab olema neutraalne, kuid see nõue ei ole absoluutne. On püüdlus neutraalse keelekasutuse poole ning valikuvõimaluse korral peaks eelistama neutraalset keelendit. Igal ajakirjaniku valitud sõnal on mõju. Isegi kui tundub, et midagi maailmas ju ei muutu, otsustades ühe või teise keelemärgi kasuks, siis tegelikult võib ajakirjaniku keelendi valik mõjutada seda, kuidas lugeja uudist tõlgendab, kuidas ta artikli taga olevast sündmusest aru saab.

3.1. Oskuskeeled

Suurem osa ebaneutraalsest keelekasutusest tuleneb artiklis sellest, et ajakirjandus on meeskonnatöö. Ajakirjanik on vahendaja ühiskonnas toimuva ja lugejate vahel, ajakirjandus kui protsess kaasab palju erinevaid inimesi. Ajakirjanik on see, kes otseselt kirjutab artikli valmis, aga ta kirjutab selle paljuski inimesi tsiteerides ja parafraseerides. Seeläbi tulevad uudistes esile peale kirjakeele ka teised allkeeled.

Eri alade oskuskeelte kasutust näeb nii väikestes kui suurtes uudistes. Krimirubriigi nupu-uudistes leiab seadustest pärit oskuskeelt (23. november, „Rusikakangelased näitasid võimu“: *tungiti kallale, pidas kahtlustatavana kinni*; „Kütus viis mehed kohtu alla“: *Kuriteo toimumise aeg*; 7. november, „Aialipiga peksjale tingimisi vangistus“: *tungis omavoliliselt majja, kasutas omaniku vastu vägivalda*). Kõige enam korduvad väljendid *peeti (kahtlustatavana) kinni, tungiti kallale*. Esineb ka väga spetsiifilisi oskuskeele väljendeid, nagu *kokaiinikahtlusega pulber*. Palju tuleb esile ka kohtu oskuskeel (1. november, „Narkoraha väljanõudjale karistus“: *Kohesele kandmisele kuulub kuus kuud vangistust, kaht kuud vangistust ei pöörata täitmisele*). Väga sagedased väljendid kohtuga seotud uudistes on *mõistis vangi, mõistis ... vangistuse, mõistis tingimisi vanglakaristuse, kohus määras jms*.

Politsei-, kohtu- ja seaduste erikeeled on õiguskeele allkeeled. Osas uudistes on eksitud õiguskeele terminitega *mõrv* ja *tapmine*. Uudis „Poeg peksis jõhkralt oma ema surnuks“ (24. november) on üks neist neljast uudisest, mille puhul on tapmist nimetatud

mõrvaks. Viimases lõigus on kirjas, et *Prokuratuur on esitanud Varmole süüdistuse tapmisparagrahvi alusel*. Lisaks on kirjas, mis karistuse näeb seadus ette sellise kuriteo puhul. Uudis on illustreeritud pildiga majast, kus kuritegu toime pandi. Pildi all on suurte tähtedega kirjas *Selles majas toimus mõrv*. Teine uudis, mille puhul on eksitud samade sõnadega, on 1. novembri esikaane lugu. Uudis on väga pilkupüüdev, üle 2–3 lehekülje. Terve lehekülg 2 on illustreeritud kurjategija pildiga, artikkel on valges kirjas mustal taustal. Pealkiri: „Kas mõrva oleks saanud ära hoida?“ Artikkel lõppeb lausega: *Politsei pidas Bogdanovi reedel kinni kahtlustatavana oma äia tapmises*.

Kolmas selline viga on 29. novembri ajalehes („Tapja vabanes vaimuhaiglast aastaga“). Sõna *mõrv* asub sündmusega seotud isiku poolt öeldu ümberjutustuses (*Karmo õe Gerli sõnul on uskumatu ja ebareaalne, et inimene, kes on aasta ja kaks kuud tagasi sooritanud jõhkra mõrva, kõnnib tänaval vabalt vastu*).

Viimases terminiga eksitud uudises, mille puhul ei ole süüdistust veel esitatud, esineb sõna *roolimõrvar*. Tsiteeritud on hukku head tuttavat, ning seetõttu on arusaadav, et tema öeldu on emotsioonidel ning šokil põhinev. Ajakirjaniku ülesanne on tunnistajate öeldut kontrollida. Ajakirjanik ei ole ilmselt näinud põhjust tunnistaja tsitaati refereeringuks teha ning seeläbi muuta teo sooritaja ennatlikku nimetamist *roolimõrvariks*. Sõna asub artikli alguses juhtlõigus. Lugejale loob see sündmusest kuvandi kui mõrvast, kuid uurimise praeguses faasis on see põhjendamatu

Lisaks õiguskeelele esineb uudistes ka teiste erialade keeli. Mõnes uudises esineb meditsiinkeelt. Näiteks artiklis „Tapja vabanes vanglast aastaga“ (29. november) on kasutatud psühhiaatria erikeelt (*Veretöö ajal oli ta meeleheitel, vihane ja hirmunud, mistõttu hindas olukorda enda jaoks nii vaenulikuks et polnud võimeline tegelikkust õigesti tunnetama, oma tegude tähendusest ja tagajärgedest aru saama*) ja ka laiemalt meditsiinkeelt (*arstikomisjon tegi ettepaneku asendada statsionaarne sundravi ambulatoorse sundraviga*). Paaris uudises on näha bürokraatiakeele ilminguid: *eelistamata isiklike või seotud isikute huvisid vallaelanike huvidele*. Samuti on vähesel määral esindatud spordikeel: *distsiplineeritud mängija, osaleda ühes jalgpalliklubis abitreeneri ja mängijana*. Uudises „Kas Paide sarisüütaja tegutseb jälle?“ on näha ka päästjate erikeelt: *isesüütimine, tuld oli võtnud tänavaäärne sein umbes poolteise meetri kõrguselt maapinnast*. Selles artiklis ei ole mitte ühtegi viidet sellele, kust uudises edastatud teave pärineb, kuigi peab olema selgelt eristatud, kes mida ütles ning kellelt informatsioon pärineb.

Uudistes hakkab silma kõnekeelsuse rohkus. 7. novembri lehe krimirubriigis on uudis pealkirjaga „Roolijoodikust mopeedijuht vangi“. Ajakirjanik on selles kasutanud väljendit *jäi nüüd oktoobris uuesti vahele*. See tähendab, et süüalune rikkus taas seadust ning see tuli ilmsiks. Selles kontekstis on *vahele jääma* ülekantud tähenduses. Sama fraasi on kasutatud ka ühes pealkirjas: „Rusikakangelane Ivar Närep jäi korraks Austraalias vahele“. Selle fraasi kasutamine ülekantud tähenduses on väga laialt levinud. Võib eeldada, et fraasi kasutus selles tähenduses on nii sage, et seda ei tajutagi enam kui kõnekeelsust, ning sellega võib selgitada ka ajakirjaniku sellist keelelist valikut. Artiklis esineb metafoori kujul veel üks tähenduse ülekanne: *mopeedile kolis prokuröri sõnul Ain üle*. Ei ole selge, kas see on prokuröri valitud keelend, või on ajakirjanik tema öeldu ümber sõnastanud. See tähendab, et mees sõitis enne millegi muuga, kuid siis hakkas mopeediga sõitma. See metafoor ei sobi kokku kontekstiga, mõjub ebaloomuliku ja isegi humoorikana. Ajakirjanik on ilmselt püüdnud selle abil uudist kaasahaaravamaks ja huvitavamaks teha.

Uudises „Politsei palub uurimisel abi“ (15. november) on kirjas *kes istus trellide taga noorte neidude vägistamise eest*. Mõeldud on selle all, et kandis vanglakaristust. Tegemist on üpris delikaatse teemaga, ning kõnekeelne väljend „istus trellide taga“ asetseb kõrvuti fraasiga, mis nõuab taktitundelist lähenemist. Kui otsida põhjust, miks selline keeleline valik tehtud on, siis ajakirjanik ehk leidis, et *oli vanglas* ei ole piisavalt tähenduslik. Otsustades stiilivärvinguga väljendi kasuks just delikaatse teema tuuma kõrval, rõhutatakse ehk seeläbi teo enese jõhkrust. Sellest näitest ilmneb, et oluline ei ole ainult see, milliseid sõnu kasutatakse tekstis olulisema teabe edastamiseks, vaid ka see, millistest sõnadest see ümbritsetud on.

Suuremates uudistes on samuti kasutatud kõnekeelseid väljendeid, kuid nendesse tuleb see enamasti asjaosalisi ja pealtnägijaid tsiteerides ja nende öeldut ümber jutustades (27. november, „Rüüstajad on ka ise siin suppi söönud.“: „*et oma doos kätte saada – selle nimel on narkomaan nõus läbi müüri ka minema ja ema maha müüma*“, *pahupidi jõuti pöörata kõik ja välja nuhkida viimne kui ese, milles vähegi metalli*). Mõnes uudises on kasutatud ebatsensuurseid sõnu, kuid need on seal eesmärgiga. Näiteks uudises, mis kirjeldab oma ema jõhkralt surnuks peksnud mehe süü- ja kohtuasja, on kirjas roppusi sisaldav tsitaat. Ajakirjanik on tsiteerinud naabrit, kes omakorda räägib, mida ta kuulis kurjategijat ütlevat kuriteo toimepanemise ajal. (24. november, „Poeg peksis jõhkralt oma ema surnuks“: „*Debiilik, siit külmkapist sa enam*

*ei võta, l**s, mul on sust si**auguni*“). Selle tsitaadiga aidatakse lugejal mõista, milline õhkkond ning olukord valitses kuriteo toimepanemisel.

Kuriteouudistes ei esine vaid tavaline kirjakeel. Neist leiab mitme allkeelee kasutamist. Politsei- ja kohtukeele esinemine neis on ootuspärane, kuid seeläbi on näha, et ajakirjanik ei valda nende erikeelt. Kahes uudises on artiklis kirjas, et süüdistus on esitatud tapmise eest, ning seal samas on ajakirjanik ise (mitte kedagi tsiteerides ega parafraseerides) tegu nimetanud mõrvaks. Sellest ilmneb, et ajakirjanik kas ei tea, et mõrv on rangem süütegu kui tapmine, või on ta teadlikult valeinformatsiooni edastanud. Lisaks õiguskeelele on uudistesse erinevates valdkondades toime pandud süütegudest kirjutades ka nende valdkondade erikeeli.

3.2. Tegelaste nimetamine

Asjaosalistele viitamisel on uudistes sageli kaks tasandit: väljendid, millega otseselt nimetatakse kannatanut ja süüdistatavat, ning sõnad, millega sündmuse kirjeldamisel või üldiselt konteksti kirjeldamisel vihjatakse asjaosalistele kui lihtsalt inimestele. Oma töös keskendun vaid neile keelendeile, millega viidatakse otseselt ohvrile ja süüdistatavale.

151 uudises on süüdistatavad märgitud. Ohvrid on olemas üksnes 100 artiklis. 151-st kurjategijaga uudisest 67-l ei ole ohvrit. Paljudel juhtudel on kahjusaajaks pood või muu asutus või on tegu kannatanuteta liiklussüütegudega. Üheski rahvatervisevastases süüteos kannatanuid pole.

47 uudises on nimetatud kurjategija eesnimi, 41 nii ees- kui perekonnanimi. 44 juhul on kirjas süüaluse vanus, neljal korral sünniaasta. Iga kirjeldavaid sõnu *vanur* ja *noor* esineb ühe korra. Uudiseid, mille puhul on olemas nii ealine määratlus kui eesnimi, on 21. Vanuse ja täisnimega viitamist on 16. Süüdistatavate märgitud vanused jäävad vahemikku 15–72.

Kõige sagedamini esineb kurjategijale viitavate sõnade seas selliseid, mis märgivad sugu või inimest. 89 uudises nimetatakse süüdistavat neutraalsete sõnadega (*noor*)*mees*/(*noor*)*mehed*, *naine*/*naised*, *inimene*/*inimesed*, *neiu*. *Neiu* esineb kaks korda, mõlemad uudised räägivad ka ühest ja samast sündmusest, sõna *inimene* esineb samuti kaks korda. Mitmele naisele viidatakse vaid ühe korra (*kaks naist*). Neljateistkümnes uudises on selgelt näha, et süüdistavad/süüdistatavate hulgas on naisterahvas, neist

kahel juhul (*neiu*) on tegemist sama kuriteoga. Ainult ühes uudises on naissoost süüdistatav täielikult identifitseeritud (ees- ja perekonnanimi). Selle põhjuseks on tema amet – sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakonna juhataja. Nupu-uudistele on väga omane viidata süüdistatavale soo ja vanusega (*25aastane mees ja 55aastane naine*). Esineb ka eesnime ja vanusega märkimist (*50aastane Peeter*).

Kaheksa korda esineb sõna *roolijoodik*, osa uudiste puhul pealkirjas. Ühel juhul on juttu kahest roolijoodikust, kes pärast politseimärguannet juhi- ja kõrvalistme kohad vahetasid, kuna ühel neist oli tingimisi karistus. Üks uudis räägib roolijoodikust mopeedijuhist. Kümme korda esineb sõna *purjus*. See ei kuulu otseselt kurjategijale viitavate keelendite hulka, kuid väärib siiski tähelepanu, sest nii mõnedki süüteod pandi toime just purjus peaga, teiste hulgas üks vägistamine ning kaks mõrva. Seeläbi annavad kuriteouudised ka kuritegevuse põhjuseid mingil määral edasi. Alkoholihoovet on mainitud veel mõnes uudises, seda sõnadega *joobekahtlusega*, *joobeseisundis*, *napsised*, *end oinaks joonud*. Neist kaks viimast on stiilivärvinguga. *End oinaks joonud* on nii kõnekeelne, et ajakirjandusse see kindlasti ei sobi.

Neljas uudises nimetatakse kurjategijat *tapjaks*. Tapjatele viidatakse sõnadega *pussitaja*, *pussitanu* ja *röövmõrvar*. Ühes uudises esineb stiilivärvinguga sõna *kirvemees*. Kahe tapmisloo puhul on kurjategijad keeleliselt identifitseeritud vaid osaliselt – eesnime ja vanusega, kahes uudises aga täielikult – nii vanuse kui täisnimega. Neist kahes uudises on ära toodud, et tapjad on varem kriminaalkorras karistatud – üks tapmise, teine raske tervisekahjustuse tahtliku tekitamise eest. Lisaks neile on veel vähemalt kümnes uudises kurjategijast rääkides ära mainitud, et ta on varem karistatud. Nende seas näiteks mees, kes on mõrvasüüdistusega kohtu all, on varem kahe tapmiskatse eest karistatud ning meest, kes ähvardas ametnikud ära tappa, on tapmise eest kriminaalkorras karistatud. Sellega antakse mõista, et isikud, kes on toime pannud süüteo, teevad seda uuesti, ning seda mainides luuakse hoiak, et karistuse kandmine kurjategijat ei paranda. *Mõrvar* esineb vaid kahel korral – *röövmõrvar* ja *roolimõrvar* – ning ühel juhul neist ei ole selle sõna kasutus põhjendatud. *Roolimõrvariks* on teo sooritajat nimetanud hukkunu tuttav. Tegelikult on alles alustatud kriminaalmenetlust, süüdistust veel esitatud ei ole.

Neljateistkümnes uudises nimetatakse kurjategijaid politseinike allkeele terminitega, nagu *süüdistatav*, *süüalune*, *kurjategija*, *kahtlustatav*, *kahtlustatu* ja

kinnipeetav. Need on neutraalsed, läbipaistvad ning lugejale tuttavad sõnad. Siia hulka ei ole arvatud politseinike tegutsemist väljendavad sõnad (*kahtlustatavana peeti kinni*).

Kolmeteistkümnes uudises on muude keelendite seas kurjategija(te)le viidatud sõnaga *varas/vargad*. Neist viie puhul on tegu liitsõnaga: *kilpkonnnavargad*, *jalgrattavargad*, *hobusevaras*, *kärakavaras* ja *paadivaras*. Sõnade liitmise tulemuseks on nende neutraalsuse taandumine, enamikule neist on lisandunud humoorikas stiilivarjund. Liitsõna *kärakavaras* on ajakirjanduskeelde sobimatu sõna, sest selle esimene osis on täiesti kõnekeelne. Neljas uudises nimetatakse süüdistatavat *röövliks*, ühes neist esineb see liitsõnas *raharöövel*, mis võimaldab ühe sõnaga edasi anda nii kuriteolaadi kui ka röövimisobjekti. Kahes uudises on kurjategijatele viidatud selgelt halvustava varjundiga sõnaga *pätt/pätid*. Ühel juhul ei ole kahtluslust leitud ning sellega võib põhjendada ajakirjaniku keelelist valikut – ta võis mõelda, et ei viita sõnaga kellelegi konkreetsele. Sellegi poolest peaks ajakirjanik eelistama igal võimalusel neutraalset keelendit – isegi, kui ta ei tunne, et tema keelelised valikud võiksid kedagi solvata või mõjutada, siis tegelikult mõjutab ajakirjanduskeel seda, kuidas lugeja uudise vastu võtab.

Üpris palju on süüdistatavaid identifitseeritud ameti kaudu – 21 uudises. Enamik neist on riigiametnikud, seega on tegu teatud mõttes prominentsusega. Kolme artikli sisuks on terviseameti järelevalveosakonna juhtivinspektori suhtes algatatud ja ka lõpetatud kriminaalasi. Kaks uudist on ärimähe – avaliku elu tegelane – kohtuasjast. Vaid ühes uudises, kus on välja toodud riigiametnik, ei ole ta nime kirjas. Seda seetõttu, et artikli ilmumise ajal oli uurimine liiga algfaasis, hilisemas sama süütegu käsitlevas uudises on ka nimi olemas.

Ühes uudises on süüdistatavale viidatud sõnaga *huligaan*, ning ühes kasutatud liitsõna *liiklushuligaan*. Esimesel juhul on lisaks *huligaanile* kasutatud sõnu *vandaal* ja *mees*. Õigekeelsussõnaraamat annab *huligaani* vasteks 'tahtlik avaliku korra rikkuja', ning vandaali definitsiooniks 'barbar, (kultuurivarade) hävitaja, lõhkuja'. Sõna „barbar tähendus on raamatu järgi *metsik, toores, harimatu inimene*. ÕS annab vandaali üheks vasteks 'barbar', järelikult saab *vandaali* defineerida ka *barbari* definitsiooni kaudu. Sel juhul ei pea huligaanitsemine ja vandaalitsemine küll teineteist välistama, kuid on ilmselge, et nende sõnade tähendusvarjundid on erineva tugevusega. Need sõnad esinevad krimirubriigi nupu-uudises. Kuuerealse minimalistliku vormiga uudise kohta on kaks võõrlaenu ühele isikule viitamiseks liiane, eriti kuna üks neist hõlmab teist.

Ajakirjandus kui avaliku teabe vahend omab teatud mõju, mis enamasti avaldub ühiskonnas alles mõne aja möödudes. Ajakirjaniku valik nimetada üht ja sama erineva tugevusega tähendusvarjundit kandva keelenditega, võib teatud määral tuua kaasa selle, et sõnade spetsiifilised tähendused inimeste jaoks taanduvad. *Vandaalina* on süüdistavat märgitud kolmes uudises.

Liiklushuligaaniga uudises on tegu liiklustüliga, kus poolte (mehe ja naise) väited on täiesti vastuolus. Uurimine on algatatud, kuid kellegi süüd tõestatud pole. Ajakirjanduseetika koodeksi nõuetest on kinni peetud – kuigi tõendid on natuke naisterahva kasuks, ei ole ajakirjanik viidanud tüli meessoost osalisele kui kurjategijale ega naisele kui kindlaks tehtud ohvrile. Kasutatud on fraase *meesjuht virutanud naisele, väidetav kannatanu, väidetavalt liiklushuligaani ohvriks langenud naine*.

Kahes uudises on kurjategijale viidatud mitteneutraalse liitsõnaga *rusikakangelane* (korra ainsuses, korra mitmuses). Kangelane on üldjuhul positiivne tegelane. Siin on tegu ülekantud tähendusega. Ajakirjandus soosib seeläbi teatud sõnade tähendusvarjundi muutumist. Vägivallateo sooritajaid on nimetatud kahel korral ka *vägivallatsejaks*. See on läbipaistev ning lihtne viis, millega antakse kompaktselt edasi nii tegija kui teo laad. Selliseid otsetuletisi vägivallateo kohta on kasutatud ka teistest sõnadest, nagu *peksja* (kolmel korral), *kakleja* (kasutatud üks kord), *ründaja* (esineb kahes uudises) vms. *Vägivallatseja* on üldistav sõna, *kaklejal* on natuke konkreetsem tähendus. *Ründaja* ja *peksja* on spetsiifilise sisuga keelendid. *Peksja* ja *vägivallatseja* omavad mitteneutraalset kaastähendust.

Igast verbist on võimalik sõnaloomel teel moodustada tegijanimi, kuid mitte kõik saadud tuletised ei kõla loogiliselt ega sobi tegijanime tuletusaluseks. Kahes uudises on kurjategijale viidatud sõnaga *hammustaja*. Ühes neist süüalune hammustas, lõi ning tiris juustest oma õde. Pealkirja on ajakirjanik valinud keelendi *hammustaja* ilmselt selleks, et tekitada sensatsiooni. Kasutatud on meronüümiat – selle asemel, et võtta süüdistus kokku ning nimetada teo toimepanijat vägivallatsejaks, on valitud vaid üks (selles konkreetses olukorras kõige ebatavalisem) osa teost ning selle kaudu artikkel pealkirjastatud. Seda sündmust on põhjendamatult kirjeldatud kahe õhtulehe krimirubriigis – 8. ja 19. novembril. Mõlemad uudised kirjutavad kohtuotsusest, 19. novembri oma natuke põhjalikumalt. Selles ei esine sõna *hammustaja*, kuid pealkirjas ei ole loobutud *hammusta*-tüvest: „Õe hammustamine tõi kohtult karistuse“. Artiklis on

kasutatud kõnekeelsust: *lõi hambad pähe*. Hammustamine on üpris ebatavaline kuriteo osana, kuid ajakirjanik on üritanud seda keeleliselt ka rõhutada, kuigi seda poleks vaja.

Uudises, mis annab edasi loo vanapaari ning *turske ja korvpallikasvu 31aastase Oti* kohtuasja, on süüdistatavat märgitud mitteneutraalse sõnaga *memm*. Esialgu esitas avalduse vanapaar ning noormees oli kriminaaluurimise all, kuid leiti, et tegu oli hädakaitsega ning uurimine lõpetati. Nüüd on süüdistatava ja ohvri positsioonid vastupidised. Artiklis peegeldub asjaosalistele viitamise kaudu ajakirjaniku arvamus. Keeleliste vahendite abil on selgelt manipuleeritud auditooriumi emotsioonidega, pannes lugejaid tundma vanapaarile kaasa. Tegelikuses on kohtu ülesanne otsustada, kes on asjas süüdlane ning kes ohver. Uudis ei ole objektiivne.

Süüdistatavat märkivate keelendite poolest väärib tähelepanu 6. novembri ajalehes ilmunud lehekülje pikkune artikkel „Õised vargused maapoodidest: aken katki, kraam kaasa ja minekut“. Alapealkirjas on kasutatud sõna *kärakavaras*, mis on kõnekeelne. Tekstis on kurjategija tuvastatud vaid osaliselt: *kahtlustatavana on üle kuulatud 1981. aastal sündinud mees*. Lisaks *kärakavargale* esineb uudises kirjakeelde mitte sobiv sõna *kaabakas*. Uudise kohta on selles väga palju kõnekeelsust: *haarata kärakas kaasa; osa pihtapandud kaubast; kärakat virutada; kaabakas kinni püütigi*. Sellist keelekasutust saab seletada vaid sellega, et ajakirjanik on püüdnud saavutada ühist keelt maakohtade elanikega, kuna sündmus on eelkõige neile füüsiliselt ja vaimselt lähedane. Ajakirjanik on juba sellega, et ta on valinud sündmuse kajastamiseks välja, täitnud maaelanike ootuse, ta ei pea seda keeletasandil tõestama. Samuti väljendab seda püüdlust poe pildi all olev allkiri, mis ütleb, *et väike maapood sai kahju tervelt 146 eurot*. Modaalsust väljendavate sõnadega lugejate kaastundele rõhumist on kasutatud veel mõnel juhul.

Süüdistatavale viitavate keelenditega on väljendatud ka see, et sageli on kuritegu toime pandud alkoholi mõju all olles ning et üpris sagedad on juhud, kus kuriteo sooritaja on ka varem seadust rikkunud. On kaks täiesti neutraalset viisi süüdistava märkimiseks: soole või inimesele üldiselt viidates ning politseikeele väljenditega. Kuigi mõlemad viisid on neutraalsed, on nende vahel selge tähenduse erinevus. Politseikeelsed sõnad tekitavad lugejas teo toimepanijast enam kurjategija mulje kui näiteks inimese nimetamine soo ja vanusega. Sage esitamisviis on keelend, millega on edasi antud ka teo laad. Varavastaste süütegude puhul näiteks *varas*, millest on tehtud ka liitsõnu. Sellised liitsõnad omavad sageli humoorikat tähendusvarjundit. Kasutatakse

ka ametiga viitamist. Seda enamasti juhul, kui süüteo on sooritanud riigiametnik. Süüdistatavale viidatavate keelendite hulgas on ka selliseid, millega rõhutakse lugeja emotsioonidele, ning samuti selliseid, mille puhul on näha, et ajakirjanik on üritanud luua sidet inimestega, kelle suhtes süütegu toime on pandud.

Päris paljusid ajakirjaniku keelelisi valikuid saab põhjendada sensatsiooni tekitamise eesmärgiga. Üks näide uudisest „Kas Anna-Maria Galojan plaanib suve trellide taga veeta?“. *Trellide taga veeta* – kõnekeelne väljend. Pealkiri ütleb lugejale, et artiklist võib leida Galojani enda kommentaare või ütlusi. See on eksitav, sest uudises ei anta talle sõna. Juhtlõigus on talle viidatud sõnaga *staar-tagaotsitav*.

Galojani näol ei ole tegu staariga, vaid isikuga, keda on süüdistatud kuriteos. Ajakirjandus on loonud talle uue identiteedi ning seda konkreetset uudist kannab ainult prominentsus. Tähelepanelik linlane olla teda Tallinnas näinud ning haarati võimalusest kirjutada sensatsioonil põhinev uudis. Juhtlõigus kirjeldatakse üpris detailselt, kuidas ta välja nägi (*Nina peale olid aga sätitud viimast prillimoodi järgivad ülisuured päikesepillid, kirjutab Elu24.*). Tundub, et šnitti on võetud Ameerika kollasest ajakirjandusest, kus staaride elul on ajakirjanduses oma koht. Artiklis on eksitud eetika koodeksi 1.4. punkti vastu (Ajakirjandusorganisatsioon kannab hoolt selle eest, et ei ilmuks ebatäpne, moonutatud või eksitav informatsioon) – *kuulujuttude järgi*. Kuriteouudistes tuleks väärtustada teisi asju. Selle uudise puhul oli tegu eksitusega, nagu selgub järgmisest numbrist, kus on väikselt kirjas täpsustusena, et tehnilise eksimuse tõttu ilmus juba mõni kuu tagasi kajastatud uudis. Seda, kuidas ajakirjandus loob kurjategijale uue identiteedi, on näha ka Bemmi-Kristjani puhul.

Artikli pealkirjas on juba nimetatud ära *Bemmi-Kristjan*. Juhtlõik näeb välja nii: *Narkojoobes sõitmise ja vägivaldse käitumisega aastate jooksul kuulsust kogunud Bemmi-Kristjan ehk Kristjan Kattai sõitis seekord Lasnamäel puruks tänavavalgustusposti ja kallid Mercedesed*. Suurem osa kui kurjategijal oma kuulsuse tekkimisel on hoopis ajakirjandusel. Isik on mitu korda seadust rikkunud ning ajakirjandus on seda tulu saamise eesmärgil ära kasutanud – sensatsioon tõstab lugejate arvu. Sündmus ise ei ole sugugi nii uudisväärtuslik, et peaks katma terve lehekülje. Kristjan Kattai ei ole tavalises mõttes avaliku elu tegelane, kuid ajakirjanikud on selle temast seoses kuritegevusega teinud.

Ajakirjandus loob kurjategijatest sellise kuvandi, mis toob endaga kaasa selle, et lugejad justkui hakkavad kaasa elama seadust rikkunud inimeste tegemistele. Seeläbi

võib taanduda kuritegevuse tõsine tähendus, kuigi tegelikult on see siiski väga suur sotsiaalne probleem.

Nagu mainitud, on ohvreid Õhtulehe novembri lehtedes tunduvalt vähem kui süüdistatavaid. Ohvritele viitavate keelendite hulgas ei ole stiilivärvinguga sõnavara, kasutatud on ainult neutraalseid sõnu. Ohvreid on eesnimega märgitud 12 uudises, täisnimega viiel juhul. 33 artiklis on kirjas ohvri vanus, kahes sünniaasta, ning ühes on vanus määratud umbmääraselt – *kuni 14aastased noorukid*. Ohvrite vanuseline ulatus on 4–82. Enamikul juhul (9), kui ohvri eesnimi on mainitud, on ka vanus kirjas. Nagu ka kurjategijaid märkivates keelendites oli kõige enam ohvrit märgitud kui lihtsalt inimest või välja toodud tema sugu – 45 uudises on ohver märgitud sõnaga *naine/naised*, *(noor)mees/mehed*, *neiu(d)*, *inimesed*, *vanaproua/-daam*, *tüdruk*, *poiss/väikepoisid*.

Võrreldes süüdistatavaid märkivate keelenditega, on ohvreid sagedamini ning rohkematel viisidel ühe väljendiga ealiselt ja sooliselt identifitseeritud. Süüdistatavatele viitamisel on kasutatud vaid sõna *noormees*, ohvrite märkimisel esinevad teiste seas sõnad ja väljendid *väikepoisid*, *kooliealine tüdruk*, *noored neiu*. Üpris tihti on ohvriks vanem naine. Ühes sellises uudises esineb liiasust. Tegu on väikese uudisega „Jääpurikaõnnetus viis majahaldaja kohtu alla“ (15. november). Olenemata artikli väikesest mahust korratakse nii juhtlõigus, uudist illustreeriva pildi allkirjas kui ka teksti sees kaks korda, et suri vanem naine. See, mida artiklis korratakse, avaldab mõju sellele, millise pilt auditoriumil sündmusest tekib. Seda artiklit lugedes, jääb lugejaile meelde, et vanem naine suri ära. Varju jääb see, et keegi on traagilise õnnetusjuhtumi tõttu kohtu all. Sündmusest oleks saanud kujundada auditoriumile õpetliku loo, kuid nüüd on tulemuseks lihtsalt lugejate teavitamine sellest, et keegi on surnud.

11 artiklis väljendavad ohvrile viitavad keelendid ka asjaosaliste omavahelisi suhteid (süüdistatavaid märkides neljas). Mõõndusega võib öelda, et kaheksas uudises on poolte sugulus väljendatud ohvrile viitava keelendiga: *eksnaine*, *kaheksa-aastane poeg*, *ema* (kaks korda), *õde* (kaks korda), *äi*, *vanemad*. Kahes uudises on asjaosaliste seotus läbi paista ohvrit märkivast sõnast *äripartner* ning ühes fraasidega *kaks majakaaslast*, *kaks tuttavat*. Sõnast *äripartner* võib järeldada ka seda, et teo motiiviks on omakasu, ning ülejäänud sõnade puhul võib oletada motiivina inimeste vahelisi lahkkelisid. Ühes uudises viidatakse ohvrile sõnaga *ämm* (pealkirjas). Sellest võib järeldada, et ohver on teo sooritaja ämm. Tegelikult on keelendi taga asjaolu, et ohvri

väimees on avaliku elu tegelane. Ohvri nimetamine ämmana, eriti pealkirjas, ei kõla loomulikuna. Uudises võib tõesti mainida, et ohvri näol on tegu avaliku elu tegelase sugulasega, kuid selles uudises ja sellisel kujul on tegu sensatsiooniga.

Viiest sündmusest kirjutades märgitakse ohvrit neutraalse ning ka kuriteo laadile viitava sõnaga *jalakäija*. Kuues uudises on kasutatud sõna *laps*. Üheski neist ei ole mainitud nime, osas on kirjas vanus. Varguste puhul on sageli ohvrile viidatud neutraalse keelendiga *omanik* – esineb kaheksa korda. Kahes neist ei ole kurjategijat üldse kuidagi mainitud. Seda on veel mõneski teises kuriteouudises näha. Sel juhul on kasutatud umbisikulist tegumoodi. Ühes uudises, kus ohvriks on *omanik*, ei ole tegu varguse, vaid vara rikkumisega.

12 uudises märgitakse ohvrit politseikeele väljenditega: *ohver/ohvrid* (kuus korda), *kannatanu* (seitse korda), *ähvardatav* (üks kord). Kahes uudises esineb nii *ohver* kui *kannatanu*. Tegemist on neutraalsete keelenditega, mis asetavad ohvri kuriteo asjaosalise positsiooni, ning rõhutavad nende kui kahju- või viga-saanute rolli. 21 uudises on kirjas ohvri amet, neist suur osa on politseinikud ja turvatöötajad. Üheksa artiklit nimetavadki ohvrit vaid sõnaga *turvatöötaja* või *politsenik/politseiametnik/abipolitseinik/korravalvurid*. Mõned korrad märgitakse ohvrit sõnaga *müüja/teenindaja*, ning paar korda esineb sõna *ärimees*. Neljas uudises viiest, kus ohver on täisnimega identifitseeritud, on rõhk asetatud ka isiku ametile. Kahe puhul on juttu ühest ja samast *äripartnerist*, ühel juhul on tegu samuti *ärimehega*, ülejäänud kaks on *peaminister* ja *kohtunik*.

Karistusseadustik sätestab karistatava teona kohtu ja kohtuniku laimamist. Selle konkreetse uudise („Kohtuniku solvaja kohtu alla“, 7. november) sisuks ongi kohtuniku solvamine. Tegemist on väikse nupu-uudisega, mis on illustreeritud ohvri pildiga ning mis algab sõnadega *Kohtunik Merle Partsi solvanud*. Kuna tegu on nii spetsiifilise kuriteoga, on teatav identifitseerimine vajalik, kuid piisakski vaid *kohtuniku* nimetamisest. Sündmus on kajastamiseks saanud küll väga vähe ajalehe-ruumi, kuid sellegi poolest võib siin näha teatavat sensatsiooni. Ajakirjanduseetika koodeks ütleb, et asjaosaliste nimetamisel tuleks tõsiselt kaaluda, kas asjaosaliste identifitseerimine on vajalik, ning et ohvreid enamasti ei identifitseerita. Selles uudises ei ole see vajalik.

10. novembri Õhtulehe krimirubriigis on väike uudis pealkirjaga „Ansipi ähvardaja sai karistuse“. Selles uudises on samuti näha sensatsiooni. Karistusseadustik ei sätesta kõrge riigiametniku ähvardamist eraldi paragrahvina. Sündmuse näol on tegu

tavalise ähvardusega ning ohvri asemel võiks olla ükskõik kes teine. Vaevalt sel juhul oleks ohver identifitseeritud. Selles ja eelmises uudises on näha, et ajakirjanik on hinnanud uudisväärtusena prominentsust, mis on tõesti üheks uudisväärtuseks, kuid siin on koht, kus ajakirjanik peab teadma, mis mille üles kaalub. Seaduse rikkumine leiab kajastust enamasti konfliktsuse ja ebatavalisuse tõttu, nende puhul ei ole prominentsus määrav, sest seaduse on kõik võrdsed. Ajakirjanik peab veenduma, et tema kirjutatu oleks kooskõlas eetika-koodeksiga. Selles uudises ei ole ohvri identifitseerimine tingimata vajalik.

5. novembri Õhtulehe artiklis „Rusikakangelane Ivar Närep jäi korraks Austraalias vahele“ on kirjas 2007. aasta 4. augustil peksmise ohvriks langenud ärimehe ees- ja perekonnanimi. See ei ole vajalik, eriti arvestades, et sündmusest on möödas üle viie aasta. 9. ja 13. kuupäeva lehed kajastavad ärimees Andrus Suklese kohtuasja. Mõlemad artiklid on illustreeritud süüaluse pildiga ning taas on tegemist sensatsiooniga. Kohtualust süüdistatakse palgamõrva kavandamises ning kuigi keegi viga ei saanud, on sündmus saanud omajagu leheruumi. Avalikkuse huve ei teeni kannatanu identifitseerimine kuidagi, aga siiski on mõlemas artiklis tema täisnimi välja toodud.

Üpris paljudes uudistes viidatakse ohvrile ameti kaudu. Kui süüdistatavat nimetatakse ameti kaudu, siis enamikul kordadel on selle põhjuseks see, et ametiisik on oma võimu kuritarvitanud, ning seeläbi saab rõhutada kuriteo ühiskondlikku tähtsust. Ohvri ameti nimetamine on põhjendatav samamoodi – sellega rõhutatakse kuriteo ühiskondlikku tähendust. Enamik uudised, kus amet on mainitud, kirjeldavad politseinike või turvameeste ründamisi. Ohvri nimetamisel on sagedasem, et sellega viidatakse asjaosaliste suhetele. Selle põhjuseks võib olla see, et ohvri nimetamisel on rohkem piiranguid, ning kui ohver on kurjategijaga kuidagi seotud, on see kõnekam viis ohvrit nimetada, kui öelda lihtsalt *mees* või *naine*.

3.3. Aja ja koha nimetamine

Uudis, mis on valitud pikemaks kajastuseks, peab olema ka informatiivsem ning on teatud aspektid, mis neis peavad kirjas olema. Lähtudes Denis McQuaili pakutust, vaatan, kas tava- ja suured uudised sisaldavad keelendeid, mis märgivad, kus ja millal sündmus aset leidis. Kuna nupu-uudised erinevad teistest uudistest oma eesmärgilt – need ei peagi auditooriumile sündmuse detailset kirjeldama, vaid lugejat teavitama

sellest, missugused kuriteod aset leiavad, jäävad need vaatluse alt välja. Analüüsi alla arvestan lisaks tava- ja suurtele uudistele ka need uudised, mis oma pikkusega annavad peaaegu välja tavauudise mõõdu – kokku 34 uudist. Seda, kas uudises on kirjas, mis ja kes, on käsitletud peatükkides 2. ja 3.2.

Kaheksas uudises ei ole kirjas kuriteo toimepanemise aeg. Neist kolm on kohtuistungist/-otsusest, millest kahes on kirjas kohtuistungi toimumise aeg, kuid ühes puudub nii kuriteo kui kohtuistungi aeg. Kolme uudise sisuks on kuriteo kirjeldamine ning isikute vahistamine. Kõik need on seotud narkosüütegudega, kuriteo toimepanemisaega ei ole üheski kirjas, kuid kahes uudises on olemas vahistamise aeg, ühes ebamääraselt (*eelmise nädala jooksul*). Kolmandas on ainuke vahistamise ajale ning üleüldse ainuke aega märkiv sõna (*täna*) riigiprokuratuuri pressiesindaja tsitaadis, kuid selle põhjal ei saa kindlalt öelda, mis kuupäeval vahistamine toimus, sest ei ole öeldud, millal intervjuu on tehtud. Kaks uudist kirjutavad ainult kuriteost, neist ühes (esikaane lugu) puudub ajaline määratlus täielikult. Teises artiklis on kirjas, millal juhtum avalikuks tuli. See uudis on illustreeritud kahtlustuse saanud mehe pildiga. Kedagi vahistatud ei ole, kuid pealkiri tembeldeb mehe juba süüdlaseks („Telesaate abil töötasa saanud mees pettis usaldust“). Enne süüdistuse esitamist ei tohi kahtlusaluse nime avaldada, kuid siin uudises on seda tehtud.

Enamiku sündmuste kajastamisel, mille puhul kuritegu on sooritatud konkreetsetes kohas, on koht ka uudises märgitud. Suures ülekaalus on Harjumaal, väga sageli Tallinnas toimunud kuriteod, järgnevad Tartu- ja Pärnumaa. See on ka ootuspärane, kuna need on rahvaarvult suurimad maakonnad. Valga-, Ida-Viru- ja Jõgevamaa esinesid uudistes üpris vähe, ülejäänud maakondade sündmusi esines uudiste seas veelgi vähem. Selle põhjal kindlaid järeldusi teha ei saa, sest ikkagi arvestatavas hulgas uudistes ei ole koht märgitud – osas seetõttu, et ei saagi sündmuse kohta määrata, või ei ole see oluline (nt narkosüüteod, altkäemaksu võtmine), kuid koht puudub ka osa sellistes uudistes, kus seda eeldaks. Näiteks 15. novembri lehe väikeses uudises „Politsei palub uurimisel abi“ palub politsei teatada fotol oleva mehega seotud seksuaalkuritegudest, sest hinnanguliselt võib kannatanuid olla rohkem, kui seni teada. Artikkel ei ütle midagi selle kohta, kus mees elab, mainitud on vaid Tartu maakohut.

4. Uudiste tekstitasand

Tekstitasandi nähtusi vaadeldes ei saa täielikult mööda vaadata konkreetsetest sõnadest, seega tuleb ka selles peatükis mõnevõrra ette sõnade analüüsimist. Lisaks üksikute sõnade kasutusele on uudise tõlgendamise seisukohalt oluline, kuidas lause on kokku pandud ning kas laused on loogilised. Sündmused, millele on omistatud suurem uudisväärtus – esikaanelood – mõjutavad auditooriumi kuvandit ühiskonnast ilmselt rohkem kui väikesed nupu-uudised. Seetõttu tuleb neid analüüsida põhjalikumalt.

4.1. Pealkirjad

Kuriteouudistes kasutatakse sageli dramatiseerimist. See väljendub pilkupüüdvates ning šokeerivates pealkirjades. Suurema tõenäosusega loeb auditoorium uudist, mille pealkiri kutsub teda lugema. Novembrikuu Õhtulehtede krimiuudiste pealkirjadest hakkab silma ning keelekasutuse seisukohalt häirib mitu pealkirja. Osa pealkirju hakkab silma kõnekeelsuse poolest: „Klubide juures läks löömaks“ (21. november); „Mercedes aeti minema“ (13. november); „Nädalalõpul olid hoos röövlid ja tänavapätid“ (27. november); „Prokurör tahab Suklese pooleks aastaks türmi saata“ (9. november); „Purjus mees ronis tanklas politsei silme all autorooli“ (6. november).

Eelneva lõigu kahes viimases näites on ka artiklis näha mitteneutraalset väljendusviisi. Illustratsioonita nupu-uudises „Purjus mees ronis tanklas politsei silme all autorooli“ on lause *Kia kuulus mehe kaaslasele, kellega koos rummi rüübati*. Sõna *rüüpama* on tavaolukorras neutraalne, kuid selles konkreetses kontekstis mõjub see mitteneutraalselt, sel on humoorikas konnotatsioon. Ülejäänud tegevust väljendavad ja asjaosalistele viitavad (*mees, purjus inimene*) keelendid on ajakirjanduskeele nõuetele vastavad. Teises näites tuleb kõnekeelsus uudisesse advokaati parafraseerides: *nii võimas jälitustegevus pelgalt Libliku hirmu põhjal, et keegi on kippumas tema elu kallale, annab silmad ette nii mõnelegi suuremale juhtumile*. Artiklis on liiga vähe taustakirjeldust. Juttu on palgamõrva kavandamisest, tapmisele kihutamise katsest

omakasu ajendil. Selguse mõttes võiks mainitud olla, et keegi reaalselt viga ei ole saanud. Asjaosalistele on viidatud nimedega ning sõnadega *ärimees* ja *äripartner*. Protsessiverbid on neutraalsed. Artiklit illustreeriv pilt sobib kokku uudise sisuga – pilt on kohtust ning see kujutab süüalust laia naeratusega, tekstis on sellele samuti tähelepanu pööratud (*Suklese kustumatu naeratus ja väliselt kerge suhtumine kogu kohtusaaga vältel*).

Hea näide sensatsioonilisest pealkirjast on „Kirvemees raius kaks majakaaslast surnuks“. Nii tegija kui tegu ise on nimetatud mitteneutraalsete keelenditega. Ajakirjanik on üritanud uudise võimalikult huvitavalt pealkirjastada. On näha, et selleks on ta kasutanud sõnaloomet. *Raius surnuks* kannab endas väga jõhkrat tähendust. Neutraalne oleks selle artikli puhul pealkiri „Mees tappis kirvega kaks majakaaslast“. Selles uudises on eksitud ka eetikakoodeksi punkti vastu, mis ütleb, et inimese eraelu puutumatust rikkuvaid materjale avaldatakse vaid juhul, kui avalikkuse huvid kaaluvad üles inimese õiguse privaatsusele. Lausega *Maja ümbruses luusiv räsitud välimuse ja puuduvate hammastega Deniss räägib* on ajakirjanik püüdnud tuua lugejani, millises rajoonis sündmus aset leidis, millised inimesed seal piirkonnas liiguvad. Ülejäänud artiklist ilmneb sama, piirkonda kirjeldatakse ohtlikuna, seega ei ole vaja veel allikat halvustades seda rõhutada.

Osa pealkirju, mis on küll keeleliselt korrektsed, tekitavad sisu poole pealt küsimusi. Näiteks 28. novembri ajalehes on uudis pealkirjaga „Tuhatoos peletas raharöövli“ (vaevalt, et pelgalt tuhatoos teda hirmutas). Samuti võib näha sisulisi vigu pealkirjades „Vargad tassivad loomi minema“ (17. november); 8. novembri lehes on pealkirjad „Ebaõnnestunud röövlile karistus“; „Varga külaskäik“ (16. november). Loomade vargus on kuritegu. Kõnealuse artikli pealkiri sellist muljet ei jäta, pigem loob see sündmusest humoorika pildi. Lugesdes teist näidet, tuleb automaatselt mõttesse sõnapaar ebaõnnestunud rööv. On teatud sõnad, mis sobivad kokku, ning siinjuhul sobiksid sõnad ebaõnnestunud ja rööv nii loogiliselt kui kõla poolest paremini fraasi moodustama. Kolmanda pealkirja taga olevas artiklis kirjeldatakse vargust, mille käigus tekitati korteriomanikule 3900 euro ulatuses kahju. Vale on nimetada seda külaskäiguks. Jälle on tegu sõnade mitesobivusega. Keelendid *varas* ja *külaskäik* ei kuulu loogiliselt kokku. Muudmoodi ei oska sellist keelendivalikut põhjendada kui sellega, et ajakirjanik tahtis leida originaalse viisi uudise pealkirjastamiseks. See taotlus

on kindlasti saavutatud, kuid ebaõnnestunud tulemiga. Artiklis olevad keelendid on neutraalsed – *varas, korteriomanik, viis korterist*.

Ülejäänud kolmes uudises on lisaks pealkirjadele küsitavusi ka tekstis eneses. „Tuhatoos peletas raharöövli“ – kuriteo toimepanemiskoht on ebamäärane (*nõudis ta mullu novembris ühes antikvariaadis*). Eespool on küll mainitud Pärnut, kuid seoses teise rööviga. Sellisel kujul jätab lause sisuliselt pooliku mulje. Kui oleks lisatud mis linna ühes antikvariaadis, oleks pilt selgem. Stiilivärvinguga keelendeid uudises ei ole, süüdistatavale viidatud eesnimiga ja sõnaga *mees*, kannatanule sõnadega *teenindaja* ja *ähvardatav* ning süüteo on seotud väljendid *ebaõnnestus raharööv, röövis, varastas, nõudis relvataolise eseme ähvardusel, kuritegu jäi lõpuni viimata, on omandanud ebaseaduslikult jahipiissi*. Lammaste pildiga illustreeritud nupu-uudises „Vargad tassivad loomi minema“ on süüdistatavatele viidatud kõnekeelse sõnaga *pätid*. Protsessiverb *varastasid* ning kõik ülejäänud keelendid on neutraalsed. Artiklis on lugejale kirjeldatud ka loomade varastamisjuhtude sagedust üldiselt. Krimirubriigi lühikeses uudises „Ebaõnnestunud röövlile karistus“ on süüdistatavale viidatud eesnimiga, sõnaga *noormees* ning fraasiga *salli ja päikseprille kandnud Ville*, ohvrile sõnaga *kannatanu* ning väljendiga *kioski müüja*. Asjaosalisi märkivad keelendid on seega neutraalsed. Uudis algab lausega *Harju maakohus mõistis 2aastase tingimisi vangistuse noormehele, kes rahapuudusel püüdis kioskit röövida, mis nurjus*. Lause kõlab ebaloomulikult. Loomulikum oleks kas *röövi nurjumine* või tuleks kõigele eelnevale viidata sõnaga *see*. Sõna *rahapuudusel* tuleks asendada kaassõnalise fraasiga *rahapuuduse tõttu*.

Pealkirjades „Kütus viis mehed kohtu alla“ (8. november) ja „Relvad tõid mehele trahvi“ (7. november) viivad elutud asjad protsesse läbi. Liiga kompaktse sõnastusega on püütud mõtet edasi anda. Pealkirjad kõlavad küll lihtsalt ja konkreetselt ning tavalugeja ei pruugi isegi tähele panna, et pealkirjades midagi valesti oleks, aga korrektsed need ei ole. Esimese uudise puhul oli tegu *erimärgistatud diislikütuselt lisaainete eemaldamisega* (süüteo sisu edasi antud neutraalselt). Pealkirjastades on mindud lihtsama vastupanu teed ning kasutatud lihtsalt sõna *kütus*, paremini sobiks näiteks *Kütuse ebaseaduslik käitlemine viis mehed kohtu alla*. Süüdistatavale on selles uudises viidatud neutraalselt – *viis meest*. Teise artikli sisu on järgmine: *Pärnu maakohus mõistis 451eurose rahalise karistuse Madisele, kes hoidis kodus nelja kapseldetonaatorit ja 1,2 meetrit süütenööri. Kodus olid tal ka jahipiiss, kaks püstolit ja*

relvarauad. Reaalselt ei toonud relvad mehele trahvi, pealkirjas peaks selle asemel kasutama „*Relvade ebaseaduslik käitlemine*“. Süüalusele on viidatud eesnimega ja pronoomeniga, protsessiverbid on samuti stiilivärvinguta. Viimane lause on liiga jutustav (kodus olid tal ka), kuriteouudisesse selline väljendusviis ei sobi, sest see on liiga isikuline.

Kaks 21. novembri Õhtulehe pealkirja jätavad mulje, nagu asjad oleks ise ära kadunud: „Parklast haihtus kaks autot“ ja „Hoidlast kadus tonne kütust“. Siinkohal oleks sobilikum kasutada *varastati*. Kui spekuloida, miks ajakirjanik otsustas nende keelendite kasuks, võib arvata, et ta leidis, et *varastama* on liiga tavaline ja kuriteouudistes sage sõna. Ajakirjanduskeel ei tohiks küll täiesti üheülbaline olla, kuid sünonüüme ja alternatiivseid keelendeid tavapärase asemel tuleb kasutada kohas, kus see on võimalik. Teatud sõnad on möödapääsmatud ning isegi kui need on lihtsad ja tunduvad liiga kulunud, täidavad need mõnes olukorras funktsiooni paremini kui originaalsed keelendid.

Osa pealkirju jätab varju kohtu rolli (14. november: „Surma põhjustanud roolijoodik vangi“, „Röövli abistamise eest vangi“, „Peksjale tingimisi vangistus“; 7. november: „Aialipiga peksjale tingimisi vangistus“). Kohus on süüalused mõistnud vangi, kuid öeldise puudumine pealkirjades jätab protsessi varju, esitatud on vaid lõpptulemus. Sellised pealkirjad meenutavad käsklusi. Kohtuotsusest rääkivad uudised algavad fraasiga *kohus mõistis*. Umbmäärasust pealkirjades võib põhjendada sellega, et ajakirjanik ei taha pealkirjastada uudist sama väljendiga, millega tekst ise algab, on tahetud vältida kordumist.

Öeldise ära jätmist pealkirjas on ka kuriteost rääkivates uudistes (16. november: „Terariistaga turvaja kallal“; 9. november: „Röövel vanema naise kallal“). Pealkirjades esitatud mõte on küll ühemõtteline ja selge, aga neis on teatud kõnekeelsuse varjund.

Kaks pealkirja on liiga isikulised (13. november: „Silver peksis turvatöötajat“; 27. november: „Vargad käisid öösel poes“). „Silver peksis turvatöötajat“ ei kõla uudise pealkirjana. Eesnimega viitamine pealkirjas ei loo kuriteo toimepanemise kuvandit, vaid see tekitab pigem pildi täiesti tavalisest sündmusest. Ajakirjanik ei pruukinud seda tajuda ning üritades vältida pealkirjades sageli ette tulevat umbisikulisust (*turvatöötajale tungiti kallale*), on tulemuseks hoopis liiga isikuline väljendusviis. Teine näide jätab samuti mulje tavaliselt sündmusest, mitte kuriteost. Asjaosalisi on küll nimetatud varasteks, kuid konkreetse lause kontekstis jääb mulje, et keegi käis lihtsalt

poes. Tegelikult nad murdsid poodi sisse ja varastasid kaupa. Varguse kohta on väljend *kuskil sees käima* ning ajakirjanik on seda siin kasutanud, aga see ei ole eriti sage ega paindlik väljend. Konkreetsetes näites ei tule selle väljendi taga olev mõte piisavalt selgelt esile.

Artiklite pealkirjades hakkab silma kõnekeelsuse rohkus. Samuti esineb pealkirju, kus on eksitud loogika vastu, ning ka selliseid, kus ajakirjanik on üritanud võimalikult kompaktselt artiklit pealkirjastada, kuid tulemuseks on mittekorrektne väljendus. Esineb pealkirju, kus ajakirjanik on üritanud vältida väga tavalisi väljendeid, nagu varastama, kuid tulemuseks on ebaloomulikud tähendused, sest nagu igast valdkonnast kirjutades, nii on ka kuriteouudiste puhul on teatud sõnad möödapääsmatud. Osas pealkirjades on öeldis ära jäetud. See on kaasa toonud neutraalsuse taandumise. Sama on näha ka liiga isikulistes pealkirjades.

4.2. Esikaane lugude süvavaatlus

Novembrikuu kolme numbri esikaanelooks on kuriteouudis. Need võtan põhjalikumalt vaatluse alla. Esmalt vaatan, millised keelelised vahendid on ajakirjanik valinud osaliste märkimiseks. Teiseks pööran tähelepanu protsessiverbidele. Protsessiverbid on tekstianalüüsi seisukohalt olulised lauseliikmed. Kuriteouudiste puhul on need tegusõnad, millega viidatakse kuriteo toimepanemisele või sellega väga otseselt seotud tegudele. Kolmandaks analüüsin allikatekasutust – kellelt saadud informatsiooni põhjal artikkel kirjutatud on ning kas ja kuidas allikad mõjutavad artikli keelelist kuju. Seejärel vaatan, missuguse mulje uudis üldiselt jätab, kas mõjub neutraalsena.

Ajaliselt esimene esikaane uudis, mis käsitleb kuritegu, on 1. novembrist. Esikaanel seisab: „Naist ta tappa ei tahtnud, tahtis ainult vigastada, leidis kohus ja jättis tulistaja vabadusse! Nüüd, mõni kuu hiljem pussitas sama mees äia surnuks!“ Ajalehe siseveergudel on artikli pealkirjaks: „Kas mõrva oleks saanud ära hoida?“, alapealkiri: „Peretragöödia: naise sandistanud mees tappis tema isa“. Uudis püüab väga pilku, on üle teise ja kolmanda lehekülje mustal taustal valges kirjas. Terve teine lehekülg on illustratsioon süüaluse profiilist. Kõrvallehel, artikli sees on kaks pilti: ühel neist sündmuspaik (allkiri: „SÜNDMUSKOHT: Tapetud Aleksei parkis nende kahe ärimaja vahel autot. Samas kohas pussitas teda väimees Oleg“) ning teisel juhtivprokurör.

Käesolevas artiklis on kurjategijale viidatud sõnadega *pussitaja*, *pussitanu*, (väimees) *Oleg*, *tapja*, *mees*, *Bogdanov*. Ohvreid märgitakse sõnadega *naine*, *invalidiks tulistatud abikaasa*; *ohver*, *pussitatu*, *tapetud Aleksei*, *äi*. Kurjategija on täielikult identifitseeritud: *Oleg Bogdanov* (35). Asjaosalistele on viidatud neutraalsete keelenditega, samas on nendega väljendatud ka omavahelised seosed-suhted. Siin uudises tulevad välja sõnapaarid *pussitaja/pussitanu* – *pussitatu* ja *tapja* – *tapetud*. Asjaosalistele viitamisel esineb neli korda tüve *pussita*.

Artiklis esineb üksteist korda tüvi *tulista*. Ühe korra on kuriteo sisu kirjeldades kasutatud umbisikulist tegumoodi: ... *on noahoopidega tapetud Aleksei*. Ühe korra on kasutatud sõna *tappis* (alapealkirjas) ja kaks korda *pussitas* (ühel juhul pildi allkirjas). Kahel korral nimetatakse juhtunut *veretööks* (ühel juhul süüaluse kaitsja tsitaadis). *Tulistama* verbi esineb ülemääraselt palju, arvestades seda, et just pussitamine oli hiljutisem ja surmaga lõppev. *Veretöö* on stiilivärvinguga sõna, et rõhutada teo jõhkrust.

Allikatena on kasutatud juristi, Harju maakohtu esimehe ja kahe prokuröri ütlusi. Süüdistatavat eelmises kohtuasjas kaitsnud juristi öeldus ei peegeldu artiklis õiguslane keel, vaid pigem tavainimese keelekasutus (nt „*Oleg Bogdanov oli normaalne mees suhtles vabalt*“). Prokuröri jutus, kes oli tegev eelmises kohtuasjas, on karistusõiguse sõnavara: „*Selline käitumine ei näidanud piisavalt tapmistahtlust*“. Ülejäänu tema jutust on täiesti neutraalne kirjakeel. Juhtivprokurör ei ole juhtumiga seotud, teda on allikana kasutatud, et selgitada lugejale, miks süüalune vabaduses oli. See on küllaltki pikk õiguskeelne selgitus. Tema mitu lõiku pikk tsiteering ja üks lõik parafraseeringut on täies ulatuses õiguspõhise allkeeles. Harju maakohtu esimeest Helve Säreavat on ühe lausega parafraseeritud ning ka tema öeldus ilmneb eriala oskuskeelt (*Kui keegi menetlusosalistest ei taotle tõkendi muutmist enne kohtuotsuse jõustumist, oleks kohtu omaalgatuslik tõkendimuutmine äärmiselt vaieldav*).

Uudis ei mõju neutraalsena. Nagu pealkiri isegi ütleb, on süüalune juba varem ühe isikuvastase süüte toime pannud. Seetõttu on selle uudise fookus pisut teine kui kuriteouudiste puhul üldiselt. Kahest sündmusest keskendutakse märgatavalt rohkem sellele, mille eest süüalust on juba karistatud. Prokurörid ning jurist võtavad uudises õigussüsteemi esindajate positsiooni. Nii asjaga seotud jurist kui prokurör ütlevad, et nad ei oleks osanud süüaluse poolt uue kuritöö toimepanemist oodata, juristi sõnul ei olevat sellele miski viidanud. Juhtivprokuröri öeldut on kasutatud, et lugejale selgitada,

kuidas sai tekkida selline olukord, et mõned kuud tagasi vangi mõistetud mees tappis inimese. Samas juhtivprokurör nendib, et tegu on äärmiselt kahetsusväärse juhtumiga.

Selle taustal on üpris vähe juttu hiljutisest sündmusest, mille käigus süüalune tappis oma äia. Lisaks tapmise faktidele on artiklis ohvri iseloomustus. Süüalust eelmise kuriteo üle kohtumõistmisel kaitsnu maalib kannatanust ebameeldiva pildi: *Kolga hinnangul võis Oleg olla viidud viimse piirini, sest tema äi olevat olnud tõeline diktaator, psühhoterrorist, kes tegi elu kibedaks nii Olegil kui ka kogu perel.* Artikli järgmises lauses julgeb jurist spekuloida, et ohver võib olla pere probleemide põhjustaja: „*Sellest võisid pere probleemid ka alguse saada,*“ arwab Kolga. Uudist edasi lugedes selgub, et probleemide algataja on hoopis süüalune: *Pinged perekonnas said alguse sellest, et mees kaotas töö ega suutnud peret ülal pidada, mis viis omakorda vastasseisuni naise ja tolle vanematega.*

Uudis on kallutatud, õigussüsteemi esindajad on võtnud pisut kaitsva positsiooni ning see on ka fookuses. Väidetakse, et süüalune on normaalne ning seetõttu ei olnud kohtul võimalik aimata, et ta võiks uue kuritöö toime panna. Jurist peaaegu et õigustab süüalust ning süüdistab juhtunust ohvrit ennast. Artiklis on koht vastulauseks, seda süüaluse kaitsja kaudu, kuid seevastu ohvri vaatepunkt ei ole artiklis kuidagi esindatud. Uudist oleks tasakaalustanud see, kui oleks kasutatud ka mõne ohvri lähedase ütlusi. Artikkel ei esita auditooriumile neutraalset pilti.

Teine esikaanelugu pärineb 19. novembri numbrist. Ajalehe pealehel on kirjas: „*Jultumus ruudus: purjus nooruk tegi autokapotil suitsu ja hammustas korra valvurit!*“. Artikkel paikneb üle terve teise lehekülje ja on pilkupüüdev: pool uudise ruumist on illustratsiooni all, millest poole omakorda hõlmab pealkiri (sama, mis esikaanel). Pildil on inimese käed, mida teine isik üritab hammustada (samuti esikaanel). Artikli sees on veel kaks pilti: kauplusest (allkiri: „*SELTSIMAJA: Vao küla hingeks on seltsimaja ja kauplus*“) ja seltsimaja töötajast, keda on allikana kasutatud (allkiri: „*KARMID AJAD MÖÖDAS: Eduard Laidinen tõdeb, et aeg, kui Vao külas pidudel kaklemas käidi, on õnneks möödas*“).

Arvestades uudise tekstilist pikkust, on süüalusele viidatud keelendite valik mitmekülgne: *purjus nooruk, (üks end oinaks joonud) noormees, 19aastane tantsuhuviline* (sündmus leidis aset diskol), *purupurjus noormees, agressiivne nooruk, väge täis nooruk, hammustaja.* Üks end oinaks joonud noormees on tugeva stiilivärvinguga väljend. Sõnal *hammustaja* on artiklis humoorikas konnotatsioon. Igast

verbist on võimalik tekstiloomes käigus teha tegijanimi, kuid vähekasutatud tegijanimed ei tundu ajakirjanduskeelele loomulikud, vähemalt mitte kuriteouudises. Ka väljend *väge täis nooruk* on stiilivärvinguga. Kannatanutele viidatakse neutraalsete sõnadega *politseinik, abipolitseinik, politseiametnik, korralvurid*.

Verbid, millega on kirjeldatud süüteo toimepanemist ning sellega seonduvat: *ründas, ei allunud korraldustele, lüües jala ja põlvega, hammustas*. Kõik neist on neutraalsed, kuid väljendist *ei allunud korraldustele* peegeldub selgelt politseinike keelekasutus.

Allikatena on kasutatud seltsimaja (kus üritus toimus) töötajat Eduard Laidineni, Koeru keskkoolis käivaid noormehi, Paide politseijaoskonna juhti, külapoe töötajaid ja ka Toomas Hendrik Ilvese öeldut. Lääne ringkonnaprokuratuuri andmeid on samuti kasutatud. Laidinen ja noormehed kirjeldavad, mis ja kuidas juhtus. Laidineni jutu kaudu tuleb uudisesse kõnekeelsust: „*hakkas ta õiendama*“; „*kaugema kandi noored*“. Paide politseijaoskonna juhi Üllar Küti öelduga antakse lugejale ülevaade sellest, kui palju sääraseid juhtumeid aset leiab: *tänavu rünnati maakonnas politseinikke esimest korda, kuid mullu oli taolisi juhtumeid kaks-kolm*. Tema tekst ei ole üheski allkeeles. Prokuratuurilt saadud informatsiooni esitamisega tuuakse artiklisse karistusseadustikule omast keelt ning samas viiakse auditoorium seadustega kurssi: *on alustatud kriminaalasi vägivalda võimuesindaja suhtes käsitleva paragrahvi alusel. Süüdimõistmise korral võib kohus sellise teo eest mõista rahakaristuse või kuni viieaastase vangistuse*.

Lisaks kuriteo kirjeldamisele on artiklis tõstatatud teema politseinike volituste kohta. Seltsimaja ja poe töötajad on artiklis avaldanud arvamust politseinike volituste kohta enesekaitse puhul. Nad leiavad, et korralvuritel peaks olema enesekaitse rohkem vabadust. Kaks keskkooli noormeest arvavad aga vastupidi: „*Minu meelest võiks nende jõukasutamist hoopis piirata*“. Mõlemad ütlevad samas, et neil on tulnud politseiga tegemist teha. Noormeeste öeldu ei too uudisesse ebaneutraalseid keelendeid. Samuti on esindatud presidendi arvamus võimu esindajate vastu suunatud vägivalda suhtes: *Oktoobris lausus president Toomas Hendrik Ilves, et politseinike ründamine võrdub riigi ründamisega ning nentis, et korrakaitsete kallal vägivaldsete karistused on liiga leebed*. Ka selle allika öeldu on ajakirjanduskeele nõudmistele vastav.

Esmapilgul jätab uudis sensatsioonilise mulje. Pealkirjas kasutatud fraas *jultumus ruudus* ei oleks kvaliteet-ajakirjanduskeelele sobiv, eriti esikaanel. Artikkel jätab sisu poolest enam-vähem neutraalse mulje. Sündmusest on ülevaade antud ning samas on püstitatud oluline ühiskondlik teema – politseinike volitused enesekaitseks. Mitteneutraalsus uudises esineb osa süüalusele viidatavate keelendite kaudu, kuid süüalusest ei ole jäetud läbinisti halba muljet – artiklis seisab, et süüalune avaldas oma teo suhtes kahetsust. Väljend *end oinaks joonud* on täiesti sobimatu. Üldiselt on artikkel lugejat hariv ning konteksti ja tausta on piisavalt.

Kolmas pealehel kajastatud kuritegu on 23. novembri numbris. Esikaanel seisab suurelt: „Kas tahad aidata „Kättemaksukontorit?“ Saada isa telefonilt SMS“. Selle all on väiksemalt kirjas „Kelmid petavad menuseriaali tegelasena esinedes lastelt raha välja“. Uudis asetseb üle lehekülgede 2–3. Võrreldes kahe eelmise esikaane looga ei hakka see ajalehes nii väga silma. Pealkiri on küll punasel taustal valges kirjas: „„Kättemaksukontori“ tegelasena esinenud kelm pettis lapselt raha“. Artiklis on suur pilt Kadri Adamsonist ja Marika Vaarikust ning väiksem pilt, millel on väljalõige kelmi ja lapse dialoogist. Esikaas on pisut eksitav, sest enim on esile tõstetud mitte kuidagi kuriteole viitav lause, selle all väiksemas kirjas alles selgitatakse, et toime on pandud kuritegu.

Kurjategijale viidatakse sõnadega *kelm*, *petis* ja *pettur*. Kuna kuriteolaad on kelmus, on põhjendatud süüaluse *kelmiks* nimetamine. Muudel juhtudel on *kelm* halvustava lisatähendusega sõna. Täenduselt on kolm sõna samad, kuid *petis* ja *pettur* on kõnekeelsemad. Lapsohvrile viidatakse neutraalsete väljenditega *kaheksa-aastane poeg*, *poiss* ja *laps*. Seda võib põhjendada sellega, et uudis ei kajasta vägivaldset sündmust. Artikli sisu ei ole traagiline, ja ka keelendid on sellega kooskõlas. Nagu eetikakoodeks nõuab, ei ole alaealist ohvrit identifitseeritud.

Artikli see osa, kus sündmust ennast kirjeldatakse, on päris lühike. Sündmus ise on selline, mille sisu ei kataks pikka artiklit ära. Seega on selles ka süüteo toimepanekut märkivaid protsessiverbe vähe. Kaks korda esineb fraasi välja petma (umbisikulisel tegumoes *välja petetud* ja teisel korral süüdistusest rääkides *välja petta*). Ohvri isa kasutab oma tsitaadis väljendit „*kasutatud valenimesid ja –andmeid*“. Protsessiverbid on neutraalsed.

Allikatena on kasutatud veebikonstaabel Maarja Punakut, Kadri Adamsoni ning ETV „Ringvaate“ vahendusel ohvri isa öeldut. Lapse isa Andruse ega Kadri Adamsoni

jutt ei ole artikli keelekasutusse toonud kõnekeelsust ega stiilivärvinguga sõnavara. Lapse isa öeldut kasutades on kirjeldatud sündmuse kulgu, Kadri Adamsoni jutust selgub, kust on võimalik internetis „Kättemaksukontori“ tegelasi üles leida. Õigusteaduse oskuskeelt on näha veebikonstaabel Maarja Punaku parafraseeringus: *kui kelm on suutnud välja petta üle 64 euro, on tegemist kriminaalasjaga ja petturit võib oodata kuni kolmeaastane vanglakaristus*. Kuid suuremas osas on ka tema öeldu neutraalne.

Üldiselt annab artikkel lugejale objektiivse ülevaate sündmusest. Seejuures on tegemist väga õpetliku uudisega. Veebikonstaabli öelduga selgitatakse auditooriumile üpris põhjalikult, kuidas interneti teel väljapetmine toimib ning taustainfona kirjeldatakse, milliseid skeeme on varem kasutatud. Ta kutsub inimesi üles enda õigusi ära kasutama: *Et tegemist on kõige lihtsamal kujul kelmusega, tuleks sellise skeemi ohvriks langemisel avaldusega politsei poole pöörduda*. Samuti on tema öelduga lugejale tutvustatud seadusi.

Kõik kolm uudist on põhjendatult leidnud kajastust esikaanel. Nende esitusviis jätab küll teatud määral sensatsioonilise mulje, kuid artiklite teemakäsitluse arenedes on neis kõigis tõstatatud ühiskonna jaoks olulised teemad: kuidas sai võimalikuks, et kohtulikult karistatud mees pani toime eluvastase süüteo; kuidas inimestelt internetis raha välja petetakse; kas politseinike volitused enesekaitseks on piisavad.

5. Järeldused

Kuritegude kajastamine Õhtulehes ei ole kooskõlas kuritegude kui tõsiste teemadega. Kuritegevus on üks kõige tõsisemaid valdkondi ühiskonnas, kuid sellest kirjutavad uudised ei pane sellele rõhku. Kuriteouudiste keelekasutusest peegeldub, et piirid erinevate žanrite vahel ei ole kuigi ranged. Kuriteouudised on juba saanud niivõrd „tavalisteks“, et isegi nende tõsine sisu ei pane ajakirjanikku valima neutraalseid keelendeid, seda nii tekstis sees kui ka pealkirjades. Kohati on keelendid peaaegu loonud vastupidise mulje, kui kuriteouudised peaksid jätma – keelekasutus tekitab humoorikaid assotsiatsioone.

Õhtulehe kuriteouudised aitavad kinnistada ühiskonna ebatolerantsust osa inimgruppide suhtes. Kurjategijaile on viidatud halvustavate keelenditega. Esineb ka konkreetsetest rühmadest – narkomaanidest ja vaestest – halvustava pildi kujundamist. Vähemusrühmade kritiseerimisega aitab ajakirjanik kaasa sellele, et auditooriumil ei kujuneb kuritegevusest terviklik pilt, vaid see koosneb erinevatest infokildudest. Mittetervikliku pildi loomisel mängib rolli ka asjaolu, et kuriteouudistes puudub ühtsus. Vahel jäetakse varju protsessi asjaosaline, teine kord mingi protsessi osa. Lugejale jääb mulje, et keegi tegi midagi ja justkui on lihtsalt nii, et nüüd ta läheb vangi. Tegelikkuses on selle taga pikk ja keeruline protsess.

Ajakirjanikud ei pööra piisavalt tähelepanu sellele, et eri valdkondade sündmustest kirjutades peavad nad ka keelt kui vahendit erinevalt kasutama. Reporterid lähenevad kuriteouudiseid kirjutades keelele loominguliselt, et uudis oleks kaasahaaravam ja huvitavam. Sageli just nii jääbki tõsisest sündmusest ajaleheveergudel humoorikas pilt.

Kuriteouudised eksitavad subjektiivsusega teataval määral lugejaid. Kuna mitmes uudises peegeldus ajakirjaniku keelelistest valikutest poolehoid süüdistatava suhtes, ei ole lugeja positsioon enam täiesti mõjutamata. Ajakirjaniku ennatlik hoiak asjaosaliste suhtes mängib rolli, millise hoiaku valib auditoorium nende suhtes.

Kokkuvõte

Kuriteouudistes esineb palju kõnekeelsust, seda saab seletada ajakirjaniku originaalsusetaotlusega, on tahetud vältida väga sagedasti kasutatavaid väljendeid. See ja samuti metafooride kasutamine ning kaasahaaravad pealkirjad toovad endaga kaasa selle, et kuriteouudistesse on sisse tulnud humoorikas aspekt.

Samuti hakkab silma uudiste rohkus, mis põhinevad sensatsioonil, ajakirjanik on uudise auditooriumile esitanud huvitavamalt, kui sündmus tegelikult on. Eelkõige peegeldub see pealkirjades. See mõjutab lugejate arusaamist sündmustest. Sensatsiooniga on osa kurjategijatest loodud avaliku elu tegelased. Ajakirjandus loob osa inimestele selgelt kurjategijakuulsuse. Nende uudiste esitusviis tekitab auditooriumis huvi ja kaasaelamist. See taandab lugejates negatiivset suhtumist kuritegevusse.

Kuriteouudistes peegeldub ajakirjaniku arvamus, sellega on taandunud uudiste objektiivsus. Sellega on uudis kallutatud, lugejale ei jäeta võimalust kujundada enda arvamust ainult sündmuse põhjal, seda mõjutab ka ajakirjaniku võetud hoiak. Mitmes uudises on süüdistavat õigustatud ning hoopis ohvrit näidatud halvas valguses. Samuti esineb auditooriumi emotsioonidega manipuleerimist. Mittevägivaldsetest sündmustest kirjutades on lugu üritatud oluliseks teha seeläbi, et panna lugejad kaasa tundma varalise kahju saajatele. Seega leidis sissejuhatuses püstitatud hüpotees (kuriteouudised ei jäta lugejale piisavalt võimalust ise kujundada oma arvamust kuritegevusega seonduvast, sest need ei järgi teatud kriteeriume ning neist peegeldub subjektiivsust) kinnitust.

Kuriteouudiste kirjutamisel ei ole ajakirjanik iga kord kinni pidanud ajakirjanduseetika koodeksi nõuetest. Eksitud on nii asjaosalisi identifitseerides kui ka informatsiooni täpsuses. Lugejale ei saagi sündmustest adekvaatne pilt jääda, kui uudistes olev informatsioon ei vasta tõele.

Kuriteouudised annavad kaudselt ka vastuse küsimusele, miks kuritegevus aset leiab. Novembrikuu kuriteouudiste seas selguvad põhjused, nagu alkohol, inimeste omavahelised lahkhelid, rahapuudus. Lugejani tuuakse ka asjaolu, et üpris sageli on kuriteo sooritaja varemgi seadust rikkunud.

Ajakirjanik on kasutanud nii liigset isikulisust kui ka vastupidi, liigset umbisikulisust. Liigse isikulisustamisega on sündmusest taandunud ebatavalisus, sellest kirjutatakse kui millestki igapäevasest. Umbisikulisus seevastu tekitab auditooriumile mulje, et teod toimuvad ise. Sageli on pealkirjades kasutatud sõnade väljajätku, selle tulemuseks on tihti loogikavead. Kui pealkirjast on välja jäetud öeldis, on tulemiks samuti umbisikulisus. Auditooriumis tekitab see kuritegevusest kui protsessist mittetervikliku pildi.

Language usage in tabloid crime reports

Summary

The purpose of Bachelor's thesis is to study if the crime reports compose an adequate image of the crimes in the society and to research whether the language in those is in accord with criteria of the language of media. The hypothesis of the study is that there is some amount of subjectivity in crime reports and therefore the readers can't form their opinion about crime on their own, but there already are some clues in the text.

I have analyzed crime reports of November, 2012 of Õhtuleht, which has the biggest readership among Estonian daily newspapers. My focus is on the linguistical choices of the reporter. I have considered upon how the people are marked, which special languages are represented, and are there any inaccuracies in the use of special language. I've also researched the headlines and crime reports of front pages. The method used in research is text analysis, which encompasses three stages: describing the language of the text, interpreting the textual choices, and finally explaining them.

As a result of the research the hypothesis found confirmation – crime reports are reflected by the views of the reporter and by that the objectivity in reports is decreased. Readers can't decide, what they think about the event only based on their own beliefs and views, journalist's views has some influence on it. In some reports journalist justifies the defendant and by doing that he/she guides readers to think the same way about the defendant. Reporting non-violent events, reporter often tries to present the article more enthrallingly by manipulating with readers' emotions.

Though crime is serious matter, in some occasions the representation includes humorous aspect. It's caused by the use of vulgate and metaphores. There are many articles, which contained sensation. Reporter tries to make event more newsworthy than it actually is. With that media has transformed some of the criminalists into public figures. This has an affect on how people think about crime, they don't see it as negatively, as it really is.

Kirjandus

Alekõrs, Tiina 2010. Stiilivärvinguga sõnavarast. – Tekstid ja taustad. Tekstiuurimus ja kool. Toim. Krista Kerge. OÜ Vali Press, lk 45–68.

Eesti Ajalehtede Liit = <http://www.eall.ee/eetikakoodeks.html>

Ekspress Grupp = <http://egrupp.ee/ettevotted/as-sl-ohtuleht>

Fairchlough, Norman 1989. Language and Power. Longman Group UK Limited.

Fairclough, Norman 2012. Discourse and Social Change. MPG Books Group.

Harro-Loit, Halliki 2003. Missugust tegelikkust konstrueerivad uudised? – Keel ja Kirjandus nr 5, lk 366–370.

Hennoste, Tiit 2010. Kommikoer ja pommikoer. Tallinna Raamatutrükikoja OÜ.

Hennoste, Tiit 2008. Uudise käsiraamat. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Justiitsministeerium =

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57890/Kuritegevus+Eestis+2012+-+Justiitsministeeriumi+slaidid+UUS.pdf>

Karistusseadustik = <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411>

Kasik, Reet 2002. Tekstil on mitu palet. – Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist. Toim. Reet Kasik. Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 7–11.

Kasik, Reet 2008a. Meediateksti analüüs: eesmärgid ja metoodika. – Tekstid ja taustad. Meediatekstide keelekasutus ja selle sotsiokultuurilised taustad. Toim. Reet Kasik. Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 10–41.

Kasik, Reet 2008b. Uudistekstide struktuur ja keelekasutus. – Tekstid ja taustad. Meediatekstide keelekasutus ja selle sotsiokultuurilised taustad. Toim. Reet Kasik. Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 44–63.

McQuail, Denis 2000. McQuaili massikommunikatsiooniteooria. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Mencher, Melvin 1993. Basic Media Writing. Columbia University.

Pullerits, Priit 1997. Ajakirjanduse põhižanrid. Tartu Ülikooli Kirjastus.

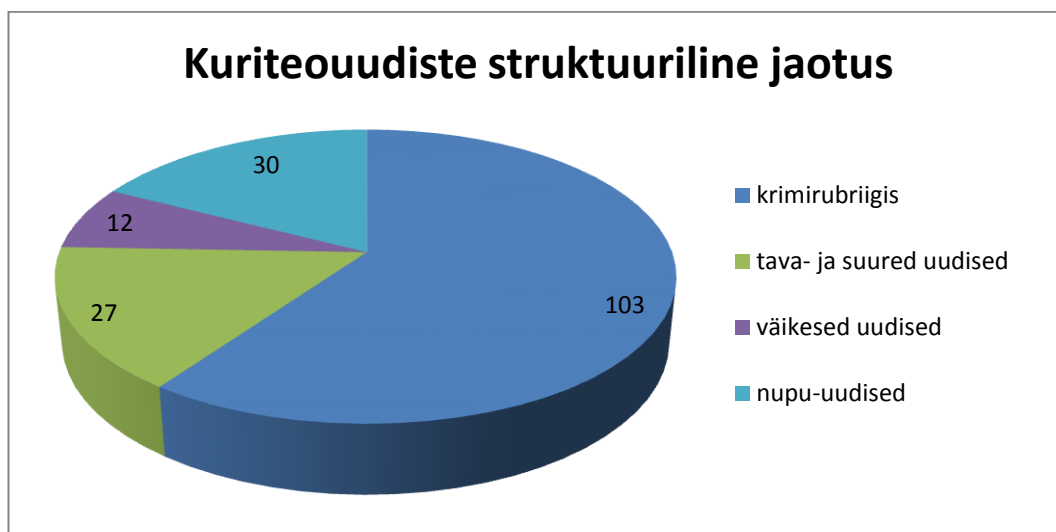
Sihvart, Anneli 2005. Süütegude konstrueerimine Eesti päevalehtedes: süütuse presumptsiooni järgimine ja asjaosaliste hoiakud. Magistritöö.

Stewart, Colin, Marc Lavelle, Adam Kowaltzke 2005. Media and Meaning. An Introduction. British Film Institute.

The News Manual = <http://www.thenewsmanual.net>

Lisa 1

Graafik

Lisa 2

Nupu-uudis

Krimi

SURMA PÕHJUSTANUD ROOLIJOODIK VANGI

Harju maakohus mõistis eile üheks aastaks, viieks kuuks ja 29 päevaks vangi Priit Suurema (20), kes mullu novembris Tallinnas Koplis sõbra surnuks sõitis. Põhja ringkonnaprokuratuuri süüdistuse järgi sõitis purjus Suurem Citroën Xsara Koplil tänaval, kaotas suure kiiruse ja purjus pea pärast auto üle kontrolli ning kaldus paremale teelt välja, vastu tänavavalgustusposti. Temaga koos sõitnud 1991. aastal sündinud noormees sai surma ja 1992. aastal sündinud noor naine raskelt vigastada. ERR

Lisa 3

Numbriline ülevaade

476 pahategu registreeriti ööpäeva-ga prefektuurides. Sealhulgas teatati politseile 67 vargusest. Liiklusõnnetusis sai vigastada viis inimest. Viis kuritegu oli seotud narkootikumidega. **ÕL**

Lisa 4

Väike uudis

Pedofiiliakahtlusega endine vaimulik vaidlustas kohtuotsuse

Tallinna ringkonnakohus langetab otsuse alaealisi erootilises situatsioonis pildistanud ja neid fotosid kodus hoidnud endise kirikuõpetaja ja endise Läänemaa skautide maleva juhi Toomas Maarandi kaebuses maakohu otsusele, millega teda karistati tingimisi vangistusega.

Lääne ringkonnaprokuratuuri süüdistuse järgi hoidis Toomas Maarand elukohas omapildistatud fotosid ja negatiive, millel erootilises situatsioonis poseerivad eri vanuses kuni 14aastased noorukid. Pildistatud oli 1984.–

Pärast uurimise alla sattumist astus Toomas Maarand tagasi Pärnumaa EELK kiriku Mihkli koguduse diakoni kohalt ja Läänemaa skautide malevajuhil kohalt. **URMAS LUUK (PÄRNU PM)**

1988., 1995.–1997. aastani ja 2000. aastal. Süüdistus on esitatud paragrahvi järgi, mis käsitleb lasteporno valmistamist. Maarandi sai süüdistuse ka kohtulahendis ettenähtud teataval erialal töötamise keelu rikkumises. Sama laadi kuritegude pärast karistati teda juba paarikümne aasta eest ja toona jäi ta ilma tööst kooliõpetajana.

Tänavu kevadel mõistis Pärnu maakohus Toomas Maarandile tingimisi vangistuse. Maarand aga esitas maakohu otsusele apellatsiooni Tallinna ringkonnakohtule, kes nüüd asjas otsuse langetab. **SIIM RANDLA**

Lisa 5

Tavauudis

Ekslinnaametnik Vello Lõugas eitab kuritegusid

Endine Tallinna linnaametnik Vello Lõugas ei tunnistanud end eile Harju maakohus süüdi pistise võtmises ja dokumendi võtmises, samuti lükavad süüdistuse tagasi väidetavad pistiseandjad.

Pärast Põhja ringkonnaprokuratuuri eriasjade prokurööri Kadri Välingu avakõnet, mis sisaldas süüdistuse lühilevaadet, ütles Vello Lõugas (54), et ei tunnista end süüdi. «Keeleliselt on süüdistus arusaadav, sisuliselt mitte,» lausus ta.

Pistise andmises ei tunnistanud end süüdi ka AS Signaal ja selle juhatuse liige Aits Tamme (58) ning AS K-Projekt (uue nimega AS Ahtri Projekt) ja selle juhatuse liige Rein Annusver (54).

Prokuratuur esitas Lõugasale süüdistuse neljas faktis – kahes

pistise võtmises juhtumises, dokumendi võtmises ning võltsitud dokumendi kasutamises.

Süüdistuse järgi võttis Lõugas 2010. aasta juulist augustini ASI Signaal juhatuse liikmelt Tammeilt 125 000 krooni ehk 7992,33 eurot pistist Signaali ja linnavalitsuse vahelise lepingu ladusa täitmise eest. Lõugas sai uurimise andmeil pistisena ralliauto BMW, mille ta enne kahtlustuse esitamist puruks sõitis.

Samuti võttis Lõugas süüdistuse järgi transpordiameti liiklusteenistuse liikluskorralduse osakonna juhina 2010. aasta mais OÜ Tanner juhatuse liikmelt Peeter Salmult pistist MTÜ Villu Spordiklubile summas 18 000 krooni (1150,41 eurot) vastutasuna liikluskorralduskeemi kooskõlastamise eest.

Lisaks sai Lõugas süüdistuse seoses võltsitud arvete koostami-

sega OÜ Ravelson LTV nimelt ja nende kasutamiseks.

Aits Tamme ja ASI Signaal süüdistatakse omakorda pistise andmises Lõugasale ja selles, et nad andsid aastail 2007–2010 linna Transpordiameti liiklusteenistuse tollasele direktorile Mati Songise pale lepingulise koostöö sujuva korraldamise eest pistist kokku 1 913 695,20 krooni ehk 122 359,02 eurot.

Rein Annusveri ja ASI K-Projekt süüdistatakse Songise pale 339 762 krooni ehk 21 723,91 euro pistise andmises 2008. aasta veebruarist aprillini vastutasuna K-Projekti poolt alltöövõtuna tehtud tööde hankimise ja tööde jätkumise eest tulevikus.

Prokurör Välingu sõnul on selles kohtuasjas tõendeid seitses paksu köidet. Dokumentides on Välingu kinnitused jäljed Songise ja Lõugas e ametialase tege-

KOHTUS: Pealinna liiklust korraldanud Vello Lõugas (paremal) sai eile kohtus süüdistuse tekstist küll aru, kuid sisu jäi talle arusaamatuks. **TAIRO LUTTER**

vuse kohta. «Tõenditeks on transpordiameti ametijuhendid ja käskkirjad, samuti meeste tegevust ajendanud käsundusleping ja sellest lepingust lähtuvalt linna transpordiametile esitatud arved ja tööde teostamise aktid,» kirjeldas Väling.

Peale dokumentide on selles kriminaalasjas asitõendid BMW ja kaubikbuss Mercedes-Benz Sprinter.

Kaitsepolitsei alustas linna transpordiametis toime pandud korruptsioonikuritegude uurimist 2009. aastal. Kohus on praeguseks kokkuleppemenetluses süüdi mõistnud kaks inimest ja ühe ettevõtte. Mullu oktoobris karistas Harju maakohus pistise andmise eest OÜd Tanner ja selle juhatuse liiget Peeter Salmut, tänavu aprillis pistise võtmise eest Mati Songiseppa. **SVEN HARJO**

Lisa 6

Esikaane uudis pealehel

Lisa 7

Esikaane uudis ajalehe sees

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Reana Parve (sünniaeg 06.12.1990)

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Ohvrile ja süüdistatavale viitamine kuriteouudistes“ , mille juhendaja on Katrin Kern,
 - 1.1. Reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
 - 1.2. Üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 24.05.2013